

# MARCZIUS TIZENÖTÖDIKE

A magyar szabadság és demokrácia történeti és kulturális folyóirata

Alapítva 2010. október 11-én

2015/1-2 szám

*Radnóti Miklós emlékszáma*

## Tartalom

### Villám

- [Ballai László: Vers a magasban](#)

### Emlékezet

- [Radnóti Miklós: Orpheus nyomában](#)
- [Ballai László: A járkáló halálraítélt](#)
- [Radnóti Miklós: La Fontaine](#)
- [Dull Ernő: Felszárnyaló Radnóti – lehanyatló világ](#)
- [Nándi Mihály: A „Radnóti-blöff”](#)
- [Szemplér Ferenc Radnóti Miklós válogatott versei](#)
- [Bálint György: Radnóti Miklós versei](#)
- [Radnóti Miklós: Napló](#)
- [Ballai László: À la recherche](#)

### Délibáb

- [Radnóti Miklós: Hispánia, Hispánia](#)
- [Radnóti Miklós: Federico García Lorca](#)
- [Paul Éluard: A guernicai győzelem](#)
- [Pierre Robin: Malaga](#)
- [Radnóti Miklós: Himnusz a békéről](#)
- [Radnóti Miklós: Mint észrevétlenül](#)
- [Babits Mihály: Balázsolás](#)
- [Babits Mihály: Jónás könyve](#)
- [Radnóti Miklós: Csak csont és bőr és fájdalom](#)
- [Radnóti Miklós: Ének a halálról](#)
- [Kosztolányi Dezső: Angyal](#)
- [Guillaume Apollinaire: Égőv](#)
- [Guillaume Apollinaire: A megsebzett galamb és a szökőkút](#)
- [Guillaume Apollinaire: Saint-Merry muzsikusa](#)

- [Radnóti Miklós: Aludj](#)
- [Karinthy Frigyes: Hogy tesz a gránát, mikor közel csap le?](#)
- [Radnóti Miklós: Második ecloga](#)
- [Radnóti Miklós: Nem tudhatom](#)
- [Radnóti Miklós: Töredék](#)
- [Radnóti Miklós: Hetedik ecloga](#)
- [Radnóti Miklós: Gyökér](#)
- [Radnóti Miklós: À la recherche...](#)

## Húrok

- [Nándi Mihály: Radnóti Miklós emlékezete a kortárs magyar zenében](#)
  - [Ballai László: Jelena Obrazcova](#)
  - [Ballai László: Téli utazás](#)
- 

## Villám

### Ballai László: Vers a magasban

Vers a magasban,  
torony magasában lebeg,  
szél sodorja szemek sarkába  
s könnyé foszlik az íriszben.

---

## Emlékezet

### Radnóti Miklós: Orpheus nyomában

– a költő műfordításkötetének utószava –

Mikor Orpheus megpendítette lantját s énekelve útnak indult, madarak szálltak fölötte, a vizekben

halak úsztak felé, bokrok guggoltak köré, fák ballagtak, sziklák cammogtak utána, a vadállatok előbújtak odúikból s a hegyek és a völgyek nimfái könnyezni kezdtek.

A költők többé-kevésbé Orpheusok ma is, s a madarak, halak, bokrok, fák, sziklák s vadállatok ma is követik őket, a nimfák szívét ma is meghatja énekük. De ezek az Orpheusok nem egy nyelven énekelnek, s az elbűvölt menetben most ott vonul gyakran a többi költő is, a mindenféle nyelvet értő állatokkal, fákkal, sziklával s nimfákkal versenyt fülelve, érteni akarják az énekes nyelvét, mely más, mint az övék. S nem csak érteni akarják, a hallott dallamra énekelni szeretnék a csábító szöveget is a maguk nyelvén. És előfordul, hogy a fa elfárad, gyökeret ereszt újra, a szikla elunja a cammogást, ledől egy testvéri hegy tövében, a nimfák tánca fognak, de a költő fáradhatatlanul fülelve és jegyezve követi a másik énekest – esetleg évekig. „Dallama már a fülembé motoz, szavait keresem még” – mondja Vergilius eclogájában Lycidas. Valahogy így történik ilyenkor is. Aztán egyszerre megleli a szavakat a költő, leül az útfélre, és írni kezd. S mikor leírta a szavakat, már el is feledi gyakran az idegen éneket, az új, az anyanyelvén szóló vers elnyomja a régit. Fölszabadult a varázslat alól. A maga útján megy tovább, az ének az övé már.

A műfordítás mindig csoda egy kicsit, csoda, ami *megesik* a költővel, s ugyanakkor munka is, fárasztó és nehéz, épp nehézségében vonzó. Hordja, dajkálja magában az idegen verset, ha *bájkörébe lép*, s elképzeltetlen, reménytelen, hogy magyarul szólaljon meg egyszer. Elképzeltetlen és reménytelen egészen addig – míg meg nem szólal.

Ezeknek az idegen nyelven írt rokonverseknek némelyikét hónapokig s nem egyszer évekig mondogattam magamban, egy-egy soruk elkísért, próbálgattam magyarra hangolni otthon, az íróasztalom fölött és vendégségben, idegen szobákban, országutakon, marhavagonban, horkoló bajtársak fölött, könyvtárban, hangversenyen, ébren és álomban. Életem súlyos éveiben vigasztaltak, gyötörtek és védtek, védtek sokszor magam ellen is ezek a görög, latin, francia, angol és német versek. Hogy miért éppen ezek s miért nem mások? Erre nem tudnék felelni. Egyik versben a dallam ragadott el, másokban a kép, a harmadikban viszont egy megoldhatatlannak látszó probléma izgatott, s legtöbbször persze minden együtt; a vers maga. Titokzatos véletlenek és nem véletlenek befolyásolják a választást, ami gyakran nem is választás, hiszen nem egyszer a vers választ ki minket. E kis könyv darabjai közül néhány még alkalmi fordítás is ráadásul, íróársak buzdítására készült, egy-egy antológiába vagy előadásra. Az alkalom nagy ihlető, s a társak is tudják, hogy kit mire buzdítanak. Halász Gáborra, Cs. Szabó Lászlóra és Trencsényi-Waldapfel Imrére gondolok elsősorban, s nekik mondok itt köszönetét.

De ha lapozgatom a könyvet és emlékezni próbálok, úgy vélem, hogy a legtöbb vers valami nehézséget rejteget, valami problematikus, eddig megoldatlan volt a legtöbbször, még a már másoktól lefordítottakban is. Ebből a szempontból nézve *kísérlet* csaknem mindegyik. A nehézség, a probléma vonzott mindig.

Van-e izgatóbb feladat költő számára, mint elmondani három disztichonban írt költeményt magyarul, disztichonban és úgy, hogy magyarul is különbözzenek egymástól, ahogy az eredetiben is gyökeresen mások, azonos *formában*? Egy Tibullus-, egy Goethe- s egy Hölderlin-versre gondolok.

Tibullusnak a disztichon egyszerű közlési forma, természetes beszédmód (még természetesebb, mint az új magyar költőknek a szabadon kezelt jambus); hogy úgy mondjam: az „ejtési alapja” erre a formára beállított, a gyorsításokat s a lassításokat a költői mondanivaló

szabja meg, a hangsúlyok, a forma mozdulatai magától értetődnek.

„Mindez a sárarany átka, sosem volt háború addig,  
míg kopogó fapohár járta a víg lakomán.”

vagy

„Álmos a csöppnyi család; viszi már haza a berek áldott  
fái alól a paraszt s ittasan áll szekeren.  
Vénusz harcai forrnak, a lány panaszolja, letörték  
ajtaja zárát és szertezilált a haja.”

Goethe a *Római elégiákban* viszont a *tibullusi* disztichon ütemeit utánozza, német disztichonokban, melyeknek Somogyi Gedeon, a mérges ortológus, a *Mondolat* társszerzője, még disztichon voltukat is kétségbe vonja. *Utánozza*, tehát a forma stílusjáték, álarc a költőnek, tudatos, megfontolt választás. „A különböző költői formákban nagy, titokzatos hatások rejlenek. Ha az én *Római elégiáim* tartalmát Byron *Don Juanjának* hangjára és versmodorába tennék át, akkor az, amit mondtam, egészen elvetemültnek hatna” - mondta egy ízben Goethe Eckermannnak. Ez a disztichon tehát nem lehet magyarban sem olyan, mint a Tibullusé, csak *tibullusi* lehet:

„Itt van az ősz, duruzsolgat a tűz, a kemence világít  
néha kibúvik a láng, pattog a rőzserakás!”

S a Hölderliné megint más! Nem tudatos játék, nem álarc, egy költői örület és egy örült költő természetes beszédmódja, a teremtett, de valósággá vált világ dallama.

„Így éltünk mi is itt. S ha felénk mordulva az észak  
intett és panaszát zúgta, lehullt a levél,  
lombját sírta az ág és szálltak a szélben az esők”

Hányszor dobtam el egy-egy már véglegesnek vélt sort ebből a kis versből, azzal, hogy Tibullus is írhatta volna, vagy tibullusi, tehát goethei.

S van-e izgatóbb feladat, mint megoldani egy központozás nélküli francia szürrealista verset, egy Apollinaire-költeményt úgy, hogy a magyar versben is természetes, sőt szükségszerű legyen az írásjelek hiánya? Hiszen Apollinaire verseiben a mondatrészek, mondatok, sorok egybeolvadásának különleges költői értelme van, a képzettársítások szétválaszthatatlansága, az enjambement-ok rejtvénytű játék szerves része a költemény misztikájának. Gyakran pedig a látomás egyidejűségére, a hirtelen kapcsolások összefüggéseire villant fényt e hiány. Egy író társam megkért egyszer arra, hogy Apollinaire *Égőv* című versét küldjem el neki, de „rakjam ki” a vesszőket, pontokat, elő akarja adatni, s „az előadó színész úgy jobban kiismeri magát a különben is nehéz versben”. Nekiültem az „értelmesítésnek”, s órákon át írtam és töröltem a vesszőket, pontokat. Kínos és reménytelen munka volt. De műfordítói elégtétel is volt ugyanakkor. A magyar szöveg sem tűrte az írásjeleket. Íme a példák a vonzó nehézségekre s a műfordítói elégtételre is.

De hogy végül is sikerültek-e ezek a kísérletek, azt persze nem a fordító költő hite dönti el,

hanem az idő. A műfordítás akkor időtálló, ha magyar versnek is szép, jelentékeny a vers. S hogy nem az, ez gyakran hónapok alatt kiderül, néha csak évek, évtizedek múltán, sokszor csak egy nyelvi megújulás segít felülmúlni. Tóth Árpád, a csodálatos költő és műfordító ír ezzel kapcsolatban arról a kötelességről, mellyel minden tovatűnő nemzedék tartozik az örök dolgok iránt. De ha magyar versnek szép a fordítás, akkor nem avul el, az új fordítás csak a régi *mellé* kerül, de nem fölébe.

A műfordító költő tudja, hogy nem lehet „fordítani”, csak újra megírni egy idegen verset s hogy minden műfordítás – kísérlet. És tudja azt is, hogy kevés kivétellel - nincs olyan idegen vers, amit ne lehetne éppen *magyarra* fordítani. Csak kicsit Orpheusnak kell lenni hozzá, mert Orpheus varázsló is volt, Egyiptomban tanult varázslatot, s elaltatta az aranygyapjat őrző sárkányt is. És - és szerencse kell hozzá.

Ez a kis könyv nem „európai költők antológiája”, egy költő műfordításgyűjteménye csupán Európa költőiből, kedves költői vagy kedves versei közül néhány – magyarul. Egy-két költő több verssel szerepel a kötetben, persze nem véletlenül. Az Apollinaire-fordításokkal ifjú költőkorom nagy kalandját, a szürrealizmust éltem újra, a hálámat róttam le ifjúkorom egyik mesterének. Horatius, a Pléiade költői, Rilke s a többiek állandó olvasmányaim. De van néhány költő, akiktől egyetlen verset sem talál az olvasó, pedig kedvesebbek esetleg azoknál is, akik helyet kaptak a könyvben. Még nem szólaltak meg bennem. Sok az adósság...

1943. július

---

## Ballai László: A járkáló halálraítélt

A Bartók rádió *Társalgó a kultúráért* című rovata a magyar irodalom nagy emlékezőjének, Vas Istvánnak az írásával idézte fel Radnóti Miklós halálának 65. évfordulóját. A költő feleségének tulajdonában lévő esszé a Radnóti-centenáriumon, 2009 júniusában jelent meg először a *Holmban*.

A szerző mindenképp előtt azt igyekszik illusztrálni, hogyan jutott el fokozatosan Radnóti költészetének mélyebb rétegeihez. „Radnóti verseit kezdetben hidegeknek és kiagyaltaknak találtam. Később kénytelen voltam belátni, hogy szó se lehetett nála, mint az újabb költők jelentős részénél, még a jobbak közt is, az élmények hiányáról és az érzelmek szegénységéről. Többször is elemeztem előtte azt a feltevésemet, hogy vannak művészek, akiknél bedugult vagy már kezdettől sem működött az alkotást előkészítő »csatornázási rendszer«, ami annyit jelent, hogy a léleknek és az elmének a művészi alkotáshoz szükséges különböző területei és kapacitásai között nincs meg az összeköttetés, akadoznak a vezetékek. ... Olvasom és újraolvasom régi verseit: hátha igazságtalan voltam hozzájuk, s hátha, mint annyi más esetben, a halál fényezője

itt is képes hátravetíteni megszépítő és másképpen értelmező sugarait. De nem, nem kényszerülök új értékelésre, a kezdeti kötetekben nem látok semmilyen igazi forradalmiságot, csak művelt, magas színvonalú csinálmányt az akkori divat szerint, és csupa magára erőszakolt hetykeséget. Az ötödik és hatodik kötetben aztán (*Újbold és Járkálj csak, balálraitélt!*) jelentkeznek végre az első igaz hangok, Radnóti őszinte hajlama: az idill. De itt is még mennyi sallang és up to date cikornya! S micsoda kitekert rímrontások, és a természetesen kialakuló berzsenyis ütemeket hányszor szakítja meg leleményes, de költőietlen csikorgás, minden mélyebb szükséglet nélkül, pusztán a modernség látszatának kedvéért.”

Vas István, miután átbukdácsol – igazán „up to date cikornyas” – technicus terminusain, „feltáró” munkáját így folytatja: „Azt hiszem, nem volna helyes, ha taktikából vagy tapintatból, valódi szeméremből vagy álszeméremből, elhallgatnék egy belső motívumot, mely a külső körülményekkel találkozva döntően befolyásolta költészetének kialakulását. Magam részéről mindig is azt tartottam, hogy Radnóti költői »vezetékrendszerének« hibás működésében fontos szerepet játszik ez a motívum. Illetve az, hogy Radnóti nem akarta tudomásul venni, nem akart vele szembenézni.

Ma sem tagadom meg azt a nézetemet, hogy zsidó származású írónak és általában szellemi embernek két becsületes út között lehet választania. Vagy azt mondja: zsidó vagyok, vagy azt mondja: nem akarok zsidó lenni. ... De nemigen mondhatja azt, hogy nem vagyok zsidó, azaz nem tehet úgy, mintha ez a kérdés nem létezne számára, mert ez hazugság vagy legalábbis bizonyos önsterilizáció volna, ami pedig feltétlenül terméketlenül hatna művére is. Márpedig Radnóti ezt a megoldást választotta, olyan kitartással, mely, ha tán kényelmességből fakadt is, hősiességbe torkollt.”

Én pedig úgy gondolom, hogy bárkinek joga van meghatározni önmagát saját jellemének hívószavát követve. Én abban a szellemben nevelkedtem, hogy a vallási és nemzetiségi hovatartozás mindenkinek a magánügye, választását pedig mind embertársainak, mind pedig annak az államnak tiszteletben kell tartania, amelynek polgára. Gyermekként sokáig éltem abban az illúzióban, hogy a faszizmus szörnyű tapasztalatai végképp ráébresztették a magyar társadalmat arra, milyen tévútra lépett a „nemzeti keresztény kurzus” 1919 augusztusában, amely út végül a történelem vaslogikájával hatszázezer magyar polgár számára az Auschwitzba és az egyéb megsemmisítő táborokba vezető vágányokra vezetett.

Ébredő tudatommal azonban már felfigyeltem az olyan – cinikus félmosollyal elmondott – jelzőkre, mint „kampós orrú”, „hitközségbéli” vagy „gidófalvi”, miközben a jelzettek többségét szüleik tudatosan nem a zsidó kultúrkör hagyományai szerint nevelték, hogy megkíméljék őket a múlttal való szembenézés iszonyatától. Huszonhét évesen pedig – oly korban tehát, amelyet Petőfi már nem érhetett meg – azt kellett tapasztalnom, hogy szabadon választott parlamentünkben az egyik képviselő felszólalásakor ország-világ hallatára felcsattant a mondat: „Hordót a zsidónak!” És a magukat jobboldalinak és kereszténynek nevező politikusok és „értelmiségiek” – élükön Csurka Istvánnal – szépen előásták és „aktualizálták” a zsidókérdést Magyarországon.

Mármost, ami Radnóti Miklóst illeti, ő identitástudata szerint nem volt zsidó, őt – akarata ellenére – a „keresztény nemzeti” magyar állam tette azzá. Radnóti Miklós pedig – miközben mint törvénytisztelő állampolgár maradéktalanul eleget tett a rá vonatkozó karhatalmi intézkedéseknek – haláláig magyarnak, és – ami ennél sokkal több – magyar költőnek tartotta

magát, amint azt a neve alá a bori noteszbe is odajegyezte. Vas István maga írja le a következő epizódot: „Emlékszem, 1944 nyarán, nem sokkal azután, hogy oda munkaszolgálatra bevonult, meglátogattam Szentendrén. A sárga karszalag első napja volt. »Szégyelljék magukat ők« – egy izgága hang mellettünk. »De mikor nekem még mindig ők a mi« – súgja nekem Miklós szomorúan és mosolyogva.”

Miért probléma Radnóti magyarsága, mikor Petőfié nem az? Hiszen az apai-anyai ágon egyaránt szláv szülők gyermeke azzal vált magyarrá, hogy Selmecen nem a Tót Irodalmi Kör, hanem a Nemes Magyar Társaság tagjául szegődött. Hát miért nem fordult meg soha egyetlen magyar „nemzeti” fejben sem, hogy Petőfi ne lenne magyar? És, tisztelt Vas István úr, ha Radnótinak valóban számot kellett volna vetnie a maga zsidóságával, akkor Petőfinek is mérlegelnie kellett volna a maga szlovákságát? Ha mérlegelte is, azt nem földhöztapadtan, de parnasszusi magasságokból tette: a „világszabadság” eszméje mindenkit felölel, magyarokat, szlovákokat és zsidókat egyaránt. Amint a végtelenné kitágított idill is Radnótinál.

„Hogy a dicsőségért életét adta..., ebben nem kételkedhetik az, aki ismeri mind a megdöbbenően elmulasztott alkalmakat, amikor sorsa elől kitérhetett volna. S hogy ez tudatosan vagy tudat alatt vagy tudat fölött történt, mindegy. S hogy tudat alatt és tudat fölött tudta és választotta sorsát, ennek a biológiához legalább annyi köze van, mint a misztikához.”

De valóban kitérhet-e sorsa, élete elől az ember? Futhat-e másoknak hátat fordítva az, aki csak előre, az emberek szemébe nézve tud menni? Miért nem menekült el Petőfi Segesvárról? Egyáltalán miért ment oda? Élhet-e Petőfi a szabadság nélkül? Élhet-e pincékben, rejtekdúkban Radnóti, aki mindig a tökéletes életet, a pásztori boldogság és rend illúzióját szegezte kínzóinak, a magyar államnak, a kornak. Ha elszökik, az nem annak a beismerése lett volna, hogy a hóhérai győztek, és ő végül is elfogadta játékszabályaikat? Hát nem sokkal fenségesebb, sőt, egyenesen győztes magatartás, ha a halálraítélt büszkén járkál önjelölt vérbírói előtt? Petőfi és Radnóti halálát egyszerűen nem lehet valamiféle – tudat alatti vagy feletti – akarat és cél szempontjából megítélni. Éppen fordítva: a szörnyű, erőszakos vég vállalása és elszenvedése teszi megkérdőjelezhetetlenné emberi nagyságukat és azt az ethoszt, amelyet egész életművükben képviselnek.

„Nem tért ki sorsa elől, e kása-sors elől, hanem valami csodálatos alkímiával aranyat tudott belőle csinálni... belepréselve e kása-sorsba, kása-tömegbe, Radnóti épp annak köszönhetette nagyságát, ami azelőtt megfosztotta tőle: hogy az egész problémát nem volt hajlandó tudomásul venni.”

Minden valamire való költő életében megfigyelhető a művészi fejlődés, melyen átszűrődik – kása- vagy nem kása- – sorsa, az élettapasztalat. Petőfi a forradalom költője volt, de azt nem lehet mondani, hogy a forradalom tette géniusszá, amint nem is tette azzá a körülötte nyüzsgő kortárs kismestereket. Nem hinném, hogy a koncentrációs táborok világából bárki is aranyat tudna csinálni, de hiszem azt, hogy az arany a sárban is fénylik, nevezetesen, hogy a „drót feszülésével” szemben igenis „szürkebarátot ittak a régi barátok”. Ha van valami, ami Radnóti költőiségében technikailag megragadható, az nem a „csatornák” be- vagy kidugulása, hanem az egymástól lehető legtávolabb eső jelenségek ugyanazon szöveggörnyezetben történő, tökéletesen természetes egymás mellé állítása. Mint az Csokonainál, Petőfinél és Adynál is megfigyelhető. Egyszerűbben szólva, világokat képes áthidalni egy kötőszóval. És amikor a híd egyik oldalán a kedves otthon, a másikon a láger áll, olvasójában nem hagy kétséget a felől, hogy melyik az igazi

és melyik az abszurd világ.

„Nem lehet másképpen: boldog volt – olvassuk végül Vas Istvánnál. – Boldog, a szónak vallásos értelmében. Hiszen az ő számára a költészet játszotta a vallás szerepét, s a *játszotta* itt félrevezető szó, mert a költői szépség itt valóban egyértékű az erkölcsi megigazulással, ő pedig valóban vértanú, mert vértanúhalált halt a költészetért, a maga költészetéért.”

Végül is minden költő meghal a költészetéért, vagy inkább a költészetért. Mert aki nem hajlandó egész életét a múzsáknak szentelni, és folyton megtorpan a – magánéleti kényelmét megzavaró – legkisebb áldozatok előtt is, az soha nem érhet a Helikonba. Aki viszont eljut a művészi megismerés legmagasabb fokára, és bepillanthat a mindenség ablakán, az már másképp látja a világot. Annak a nyelvén mézzé válik a kockacukor, és torkában nektárrá nemesedik az újbor – ha úgy akarja. Azt, amikor a költő egy-egy újabb műalkotásában is meg tudja ragadni az ideális világot – bár ez az érzés mindenfajta földi gyönyör felett áll – lehet boldogságnak is nevezni. De semmiképpen nem vallásos értelemben, amely az atyaistenben való feloldódást – bizonyos szolgálai formulák betartása esetén – bárki számára elérhetővé teszi. Ilyenkor a teremtő erő kitörését és mindenségbe áradását ünnepli a művész.

## Radnóti Miklós: La Fontaine

– utószó a fordításkötethez –

A Párizsból Versailles felé vezető út mentén egy udvaronc ül. A reggel arra futó kocsis utasai felismerik a fa tövében tűnődő férfit s visszanéznek rá. La Fontaine – mondják mosolyogva. Egész nap lassú eső szemerkél, hűvös szél fú, de este a visszatérő, Párizs felé kocsizók még ott találják, el sem mozdult reggel óta. Bőrig ázott, megszáradt a szélben, újra megázott, észre sem vette. „Nyájas, kevélység nélkül való, szelíd ember volt – írja róla első magyarítója, Péczeli József, a XVIII. század végén –, sőt hasonló az olyan együgyű gyermekhez, akiben nincs álnokság.” – Ahogy észre se vette az esőt, és a szelet az út menti fa alatt üldögélő férfi, azt sem vette észre, hogy megházasodott, azt se, hogy fia született. Csak arra figyelt, ami érdekelte. A „nagy században”, XIV. Lajos századában él, és szabad ember mégis. Tűnődik és verseket ír.

De a felületes megfigyelő szemében kéregető és hízelgő udvaronc is, életmódjában ezt a szerepet játssza, mert nem szereti a kényelmetlenséget. S úgy játssza, hogy még a látszatért sem hoz áldozatot. Valójában pedig önmagához szigorú művész, egyike kora legnagyobb lázadóinak. Alázatos? A világi kapcsolatoktól függetlenül élő és önmagát teljesen megvalósító ember alázata ez a világgal szemben. Az udvart festi ő is, akár La Bruyère. De nem botránkozik meg, nem bírál és nem mond ítéletet sem. Nem bíró ő, hogy ítéljen. Nem akarja megjavítani a világot, nem rója



meg az embereket. Ábrázol. És elnéző mosollyal vagy gyöngédséggel teli szórakozik közben. Harmincnyolc éves korában kezd írni, „de nem ölte ő magát a költészettel sem”. Legalábbis kortársai így vélekednek róla. Sokszor hetekig, hónapokig semmit sem csinál, csak *él*. De sokszor meg hetekig, hónapokig *dolgozik* egy versszakon. Mert érdekli, mert fontos neki. Megtalálták egyik meséjének első vázlatát, s kiderült, hogy a könyvben megjelent kész mesébe az első vázlatból csak két sor került át. A művel szemben valóban alázatos volt, valóban *szolga* volt. De az udvar dolgait, mondhatnánk az „élet” dolgait, megveti, kineveti az egész fontoskodást. Tiszteletlenül beszél mindenféle hatalmasságról. S hogy ezt büntetlenül megtehesse, műfajt és formát teremt magának. Látszatra szolga, de lélekben szabad ember. „Molière, La Bruyère és Boileau – írja kissé talán igazságtalanul Taine – az uralkodót megkímélték, hogy annál jobban gúnyolhassák a többit. La Fontaine a királyt is kineveti.”

S milyen szabad ember, nem csak lélekben, *testben* is. Életrajzírói megemlítik, hogy barátai kissé vállveregetően „jó fiúnak” hívják, tanácsokkal látják el, útbaigazítják, fegyelmezik – de elintézik ügyes-bajos dolgait is. S ez a fontos. Ez az utóbbi megéri neki, hogy gyerekek tartsák. A „bonhomme” (tréfacsináló – a szerk.) valójában anarchista. Ha unja a társaságot, fölkel és sétálni indul. Meghívják ebédre, ebéd után érkezik. Ez még napjainkban is súlyos vétség, nem La Fontaine századában. De néki *szabad* volt. Elérte azt, hogy „nem vették komolyan”. Miért késett így el? – kérdik tőle. – Egy hangya temetésén volt – feleli –, követte a kertben a menetet, a gyászoló családot visszakísérte a bolyig és megszerkesztette a sírfeliratot.

Huszonhat éves, mikor megházasítják és a „vizek és erdők felügyelőjének” (*maitre des eaux et des forêts*) nevezik ki. A csodálatos nevű hivatalt apjától öröklí, de nem nagyon buzgólkodik benne. A fizetést felveszi és Párizsból ügyel fel az erdőkre és vizekre. A házasságát pedig lassacskán egész egyszerűen elfelejti. „A házasságot sohasem vette komolyan, sem a magáét, sem a másét.” S íme, egy évszázaddal később még Péczeli, a komáromi református prédikátor is elnézi neki. „Nem született a házassági életre – írja róla –, de mégis megházasodott, feleségül vévén Herikárd Máriát, aki jeles ábrázatú és eleven elméjű személy volt, mellyel mind férje, mind mások előtt kedvességet talált... Fontaine noha szerette azért őtet, de mégis Párizsban a tudósoknak seregében kívánván lakni, s nem szenvedhetvén szabadságának legkisebb részében való megcsönkulását is, amely a házassági életben csaknem elkerülhetetlen; többnyire külön lakott tőle.” – Péczeli megbocsát, megbocsátottak neki kortársai is. Barátja, François de Maucroix így ír Naplójában róla: „A legőszintébb, legtisztább lélek volt, akit valaha ismertem; álnokság nem volt benne, nem hiszem, hogy egyszer is hazudott volna életében.”

Fiát más neveli. Mikor társaságban évtizedek múltán találkozik vele, meg sem ismeri. Nagyon rokonszenves – feleli mintegy mentegetőzve, mikor figyelmeztetik. Barátjai hosszas unszolására egyszer meglátogatja feleségét is. Château-Thierrybe utazik. A szolgálólány persze nem ismeri. – A madame itthon van? – kérdi. – A madame vecsernyén van – feleli a lány. Köszön és elmegy. Egyik barátjánál megvacsorázik, ott alszik, jól érzi magát, egy napot még ott tölt, eszik, iszik, beszélget, s harmadnap reggel a forduló postakocsival visszatér Párizsba. Az izgatott kérdezősködőknek sajnálkozva elmeséli, hogy feleségét nem is láthatta, vecsernyén volt, mikor nála járt.

Ha egyik pártfogója meghal, összeszedi holmiját s másikhoz költözik. S szabad ember módjára él azoknál is. Ma úgy mondanánk: nem voltak „gátlásai”.

Gátlástalanul és minden rokonszenvtől vagy ellenszenvtől mentesen látta a világot is,

olyannak látta – amilyen. Persze igaza van Rousseau-nak és Lamartine-nak, nem gyerek kezébe való, ha úgy olvassuk, vagy úgy olvastatjuk vele, mint moralistát. De La Fontaine költő volt, nem moralista. S a franciák ma már az iskolában is költőként olvastatják, s úgy is magyarázzák.

Erkölcös tanulságok a La Fontaine-mesék tanulságai? Szabad vizsgálódásra nevelő tanulságok. Tehát erkölcsösek is. A mesékben emberi állatok szerepelnek, ahogy a társadalomban állati emberek. S ne gondoljuk mindezt rossz értelemben. És ugyanakkor a farkas – farkas, és a róka – róka, igazándi róka, tökéletes, s épp ezért emberi róka is – udvaronc, mondjuk.

„A francia polgári életszemlélet, az egészséges és okos, a mindent firtató, de mégis lojális közepszer első nagy megfogalmazója” – így szerepel a nemrégiben megjelent kitűnő magyar nyelvű francia antológiában. „Gyakorlati morál, minden emelkedettség nélkül” – írja meséiről a francia irodalom egyik kiváló magyar ismerője, majd: „a tücsök és a hangya történetében igenis felháborít a hangya józan önzése, a polgár ridegsége a költőtücsökkel szemben”. Íme, La Fontaine, mint a hangyák barátja. De az-e? A közhit szerint az. Egyik barátom viszont „A tücsök barátja” címen tartott előadást róla. A tücsök barátja volna hát? Egyiké sem. Nem *hangyapárti* és nem *tücsökpárti*. „Un indépendant” – egy francia irodalomtörténet-író ezt jegyzi a róla szóló fejezet fölé. Független szellem és szemlélődét, szabad lélek. Meséinek egyik francia iskolai kiadása megemlíti és bemutatásra ajánl egy hanglemezt. A *tücsök és a hangya* című La Fontaine-mesét Georges Berr, a *Comédie Française* művésze kétféle felfogásban szavalja a hanglemezen. A lemez egyik oldalán a tücsök rokonszenves, a másikon a hangya.

Remekmű mindig akkor keletkezik, ha valamely nagy tehetség megtalálja a tehetségének leginkább megfelelő műfajt és tárgyat. – Riedl pompás meghatározására legtöbb olvasónk bizonyára emlékszik iskolai tanulmányaiból. Ez persze semmit se von le értékéből és igazságából. S La Fontaine állatmeséinél gondolnunk kell rá. Húsz esztendeig gyakorol, rondeau-t és dizaine-t írogat, ballade-ot, páros rímű, pontos metszetű alexandrint, míg visszatalál a gall forráshoz, míg kedvenc olvasmányai Rabelais, Marot és Marguerite de Navarre lesznek – míg fölszabadul. Húsz esztendeig írt szabályos, és tegyük mindjárt hozzá, többnyire jelentéktelen költeményeket, míg szabálytalan mer lenni. Két évtizedig figyel és próbálgatja magában a röpülést, míg végre felröpül. Ez a látszatra szórakozott ember, ez a bonhomme, fegyelmezettebb és szorgalmasabb ujjgyakorlataiban a legmakacsabb pianistánál is.

Éber megfigyelő és éber alkotó. Meséinek szelleme a *Roman de Renard* és a fabliau-k szellemével rokon, s ehhez a szellemhez gallos formát és gall hangot teremt magának.

Visszatalál a gall forráshoz... A franciák a legfranciább költőjüknek tartják. A modern La Fontaine-szemlélet alapja nagyrészt máig is Taine 1853-ban megjelent kitűnő könyve, a *La Fontaine et ses Fables*. (Olvasható magyarul is Geőcze Sarolta nagyon szép fordításában, Franklin, 1909.) Ezek a mesék a mi hőskölteményünk; a franciáknak nincs is más – írja Taine –, a mi Homéroszunk La Fontaine. Egyetemes, mint Homérosz: Isten, ember, állat, tájék, az örök természet és korának társadalma – könyvében minden benn van. Hangja természetes, mint Homéroszé, mindenki megérti. Szavai mindennapi szavaink, sőt háztartási és kocsmai szók; de benne vannak udvari és szalonkifejezéseink is. Gyermekeink kívülről tudják La Fontaine meséit, mint hajdan az athéni gyermek Homéroszt; ők nem értik meg minden részét, mélységét nem

fogják fel, valamint nem értették meg Homéroszokat az athéni gyermekek sem. De megkapja őket az egész, s főképp maga a mese. Kisgyermeknek való mesék ezek, miként az Iliász és az Odüsszeia nagy dajkamesék. És La Fontaine hőskölteménye igazán gallos. Fel van aprózva száz apró felvonásra, melyek vígak, gúnyosak, könnyedek s finom elméknek valók, amilyen az ország népe. A tanulságot húsz sorból megértik, száz versszakból nem értenék meg. Hosszadalmas részletekre nincs szükségük, abba beleunnának... Költőink közt az egyetlen La Fontaine gyönyörködtet bennünket ízlésünk szerinti verssel, amely mindig változatos, mindig új. Hosszú meg rövid; s a kettő között húszféle rím is: kettős, kereszteződő, halmozott, függőben hagyott; olykor ünnepies, mint valami himnusz, máskor bohó, mint valami dalocska. Ritmusa éppoly változatos, mint járásunk... E rövidre fogott taine-i kivonat a francia La Fontaine-kép.

„Bizonyos, hogy itt is van valami nemzeti, amit az idegen nem méltányol eléggé...” - tűnődik Babits La Fontaine-nel kapcsolatban az *Európai irodalom történetében*. Bizonyos, hogy van. De főként a szemléletben van a hiba, az, hogy *meséket*, állatmeséket ír, az zavarja meg az idegen olvasót; ha úgy szemléli, mint költőt, mindent megért.

Mert csodálatos költő. Öntudatos és merész. A *hogyanra* büszke, a *mit* semmiség. Mindegy, honnan való. Aesoposus vagy Phaedrus, egyre megy. És a támadó Lessing épp a La Fontaine-i vers szépségeit nem vette észre, a vers titokzatos és elbűvölő tagoltságát, zenéjét, érzékletességét, a verssorok hang-, szín- s mozdulatérzetekkel teljes gazdagságát. Lessing megállapítja, hogy az igazi mese tömör, tárgyilagos, világos, mentes minden kitérő leírástól, céltudatosan a *haec fabula docet* (ez a mese tanít – a szerk.) felé törekvő. Igaz is, La Fontaine meséi ilyenek. De Lessing az aesoposi meséket vette mintaképnek, s ez a baj. A Maximosz Planudész által a XIV. század elején közzétett aesoposi mesék gyűjteménye nem más, mint stílusgyakorlati témák antológiája, a tanítványokra várt, hogy kibővítsék, stilisztikailag feldolgozzák, *formát* adjanak a *tartalmi kivonatoknak*. E kivonatok tárgyilagosságáért és *egyszerűségéért* lelkesedett Lessing. La Fontaine pontosan tudta, hogy *a formát adás* a lényeg. Ő, aki Aesopustól, Phaedrustól s még tíz mástól *kölcsönöz*, megírja a *Pávatollakkal ékeskedő szajkót* a tolvaj írókról és a *Pásztor és az oroszlán bevezető* sorait, mert tudja, hogy az „itt-ott egy-egy vonás, ha mégis az enyém”, a költési művészet lényege.

Könnyed és természetes, szigorú és ravasz művész. Költő, aki ért az állatok nyelvén, rejtelmes kapcsolatokban él a zajokkal és illatokkal, fákkal, hüllőkkel és hegyekkel. *Maître des eaux et des forêts*, mint minden igazi költő, ha elhanyagolta is, „mint hivatalt”. És formát teremt magának, mint minden igazi költő. Megbontja az alexandrint, nem tiszteli a *szent* sormetszetet, a forma és a mondanivaló tökéletesen összefonódik. Figyeljük meg akármelyik mesében, hogy a látszólag szabadon elhelyezett rímek milyen pompás összhangban vannak a történet egyes mozzanataival, milyen szigorú művészi elgondolás szerint kapcsolják össze a versszakokat, vagy tagolják a történetet. Ez a szabadon kezelt, századában szinte forradalmi forma tele van megkötöttségekkel, a váltakozó hosszúságú sorok nemcsak a mondanivalóval hangzanak össze, hanem önmagukban is zenei, mondhatnánk képi konstrukciók. Ha a tömörségről ír, a sor hirtelen megrövidül, és szinte feszül a széles metszetű alexandrinok között, s mikor a kakas beszél, az apró verssorokban *látjuk* a kukorékolás grafikonját, A *kakas és a róka* című meséjében. S ahogyan a második apró sor vége felcsap – *balljuk* a kakast. Persze a fordító arra törekedett, hogy a magyar versben is hallani lehessen (e-é-e-i). La Fontaine-t eddig talán minden fordítója mint *meséirót* és nem mint *költőt*

fordította. Visszaadták a mesét, amit különben La Fontaine is kölcsönzött csupán, s a forma gyakran: ahogy épp kijött. Igényes és kiváló műfordító is megnyújtotta az imént elemzett „kukorékoló” sorokat, észre sem véve, miről van szó. Ennek a magyarázatát az imént említettük: ha La Fontaine-t mint *költőt* fordítják, ez nem történik meg, de a *meséirő* fordításánál észre sem veszik. A *róka és a holló* című közismert meséjének (e kis gyűjteményben nem szerepel) egyik sorára már Rousseau felhívta a figyelmet. Magyarul Eckhardt Sándor elemzi pompásan ezt a sort, megvilágítva, hogy milyen plasztikusan dramatizálja La Fontaine a holló csőréből kihullott sajt esését:

*Il ouvre un large bec; laisse tomber sa proie.*

(Széttárt csőréből a zsákmány eladva hull – a szerk.)

„A francia verssor zárt alkotó cezúrája, melyet az öblös *u* és egy szájtató *a* hang előz meg, a záró *k* üres zörgése pontosan fotografálja a fontos mozzanatot, majd a sor második felének rohanó esése a sajt lepottyánását; a zuhanást a tompa színezetű magánhangzók sora festi alá.” – A mesének több magyar fordítása van, de a sor az általam ismert fordítások egyikében sem alexandrin...

Talán az imént említett okon túl ez a fordítói gyakorlat is megmagyaráz valamit abból, hogy franciául nem olvasó közönségünk miért nem méltányolja eléggé La Fontaine költői nagyságát.

1943. augusztus

## Dull Ernő: Felszárnyaló Radnóti – lehanyatló világ

1930 tavaszán a Kortárs kiadásában megjelenik Radnóti Miklós első verseskötete, a *Pogány köszöntő*. A költő ősszel beiratkozik a szegedi Ferenc József Tudományegyetem bölcsészeti karának magyar-francia szakára. Baróti Dezsővel, Ortutay Gyulával és Tolnai Gáborral rendszeresen látogatja Sík Sándor magánszemináriumait.

*Tombol a nagy gazdasági világválság. A tengerbe hányják a piaci szempontból fölöslegesnek ítélt élelmiszereket, miközben százmilliók éheznek a világon. Ápr. 14-én kikiáltják a Spanyol Köztársaságot. Kínában Mao Ce-tung seregei ellentámadásba mennek át Csang Kaisek csapataival szemben. Japán agresszió Kína ellen. Drót nélküli televízióátvitel Angliában. Berlinben megnyílik a Pergamon Múzeum amelynek büszkesége a Pergamoni oltár. New Yorkban felépül a 65 emeletes Chrysler-ház.*

1931-ben Radnóti bekapcsolódik a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumának tevékenységébe. A Fiatal Magyarország kiadásában megjelenik második kötete, az *Újmódi pásztorok éneke*. Április 11-én a budapesti törvényszék utasítására házkutatást tartanak nála, verseskönyvének

maradék példányait elkobozzák, vallásghalás és szeméremszétség vádjával eljárást indítanak ellene. A nyári szünidőt Franciaországban tölti. Párizsban, Szalai Imre társaságában felkeresi a Gyarmatügyi Kiállítást. December 8-án, zárt tárgyalás keretében, a Törekly-tanács nyolc napi fogházbüntetésre ítéli.

*A gazdasági válság és a jobboldal párhuzamos megerősödése Közép- Európában. Sikertelenek maradnak az angol-indiai tárgyalások a passzív engedetlenségi mozgalom felfüggesztéséről. Japán elfoglalja Mandzsúriát. Az elektronmikroszkóp első alkalmazása. New Yorkban felépül az Empire State Building, a világ legmagasabb épülete.*

1932. május 18-án az ítéletábla Gadó-tanácsa helybenhagyja az elsőfokú ítéletet, de annak végrehajtását – Sík Sándor közbenjárásának köszönhetően – felfüggeszti. Júniusban Radnóti a Valóság című folyóirat munkatársa lesz. Júliusban Bálint Györggyel Tátraszéplak közelében nyaral. Ősszel tanári alapvizsgát tesz. Részt vesz az Országos Ifjúsági Bizottság szegedi csoportjának, valamint a Hétvezér utcai munkás- otthon szavalóköreinek munkájában. Hont Ferenc felkérésére decemberben maga is ír szavalókórusokat (*Téli kórus, Acélkórus, Ismétlő vers*).

*Indiában az angolok letartóztatják Gandhit, hogy megtörjék az ellenállási mozgalmat. Genfben nemzetközi leszerelési konferencia kezdődik a SZU és az USA részvételével. Eközben Sztálin kiépíti koncentrációs táborhálózatát, a Gulagot és mesterséges éhínséget idéz elő Ukrajnában, ahol 1933-ig 5 és félmillió embert irtanak ki. Hivatalba lép Gömbös Gyula első kormánya, kivégzik Sallai Imrét és Fürst Sándort. F. D. Roosevelttet elnökévé választják az USA-ban. Szentgyörgyi Albert azonosítja a C-vitamint az ascorbinsavval. A neutron, a proton és a pozitron felfedezése az anyagszerkezetben.*

1933 februárjában Radnóti a Művészeti Kollégium művelődési programja keretében előadást tart *Az új magyar költészet és irodalmi problémák* címmel. A Kollégium kiadványainak hatodik darabjaként megjelenik újabb, *Lábadozó szél* című kötete. Szeptemberben Dalmáciában nyaral.

*Hindenburg államelnök Hitlert nevezi ki kancellárrá (jan. 30.), ezzel a német fasizmus uralomra jut; kigyullad a parlament (Reichstag) épülete, felgyújtásával a kommunistákat vádolják, felfüggesztik az alkotmányt, szétverik a baloldali pártokat, megkezdik a zsidóüldözést, felállítják a könyvmághákat, megszervezik a koncentrációs táborokat, amelyekben 1945-ig 10 millió embert tartanak fogva (közülük 5 milliót elpusztítanak). A Kuomintang 900 000 emberből álló hadserege nem tudja elfoglalni a kommunista vezetés alatt álló kínai tartományokat. Megindul az emigráció Németországból (kb. 60 000 ember): a legkiválóbb írók, művészek elhagyják az országot.*

1934 májusában Radnóti sikeres doktori szigorlatot tesz. Júniusban summa cum laude minősítéssel a bölcsészettudományok doktorává avatják. *Kafka Margit művészi fejlődése* című doktori értekezését az egyetem Magyar Irodalomtörténeti Intézete és a Művészeti Kollégium is kiadja. *Exotizmus a háború utáni francia költészetben* címmel elkészíti francia szakdolgozatát. Müller Lajos nyomdász jóvoltából, a Gyarmati Könyvnyomtató Műhelyben külön kötetben is megjelenik *Ének a négerrel, aki a városba ment* című költeménye. A Nyugat munkatársa lesz.

*Ausztriában nemzetiszocialista puccskísérlés során megölik Dollfuss kancellárt; Hindenburg meghal, Németországban Hitler, mint „Führer” kezébe kaparintja az ország feletti korlátlan uralmat. A németek és a japánok kilépnek a Népszövetségből. A Szovjetunióban meggyilkolják Kirovot, a leningrádi pártfőtitkárt, ezzel új fordulatot vesz a sztálini terror. A kínai kommunista hadsereg 1000 kilométeres „bosszú menetelése” északnyugat felé.*

1935-ben a Színpad január-márciusi száma Radnóti Miklós fordításában közli Bertolt Brecht

*Mahagonny városának virágzása és pusztulása* című drámájának három jelenetét. A Vajda János Társaság megbízásából, *Éj magyar líra* címmel, tizenegy fiatal költőt felvonultató antológiát szerkeszt. A költő augusztus 11-én házasságot köt Gyarmati Fannival. A Pozsonyi út 1. számú házban bérelnék lakást. A nyarat az apósa által bérelt, Diana út 15/b. szám alatt lévő családi házban, az „istenhegyi kertben” töltik. A Művészeti Kollégium tizenötödik kiadványaként, Buday György fametszeteivel díszítve, megjelenik *Éjbold* című kötete.

*Mussolini megtámadja Abesszíniát, Nürnbergben kibírdetik a fajvédelmi törvényeket. Párizsban antifasiszta nemzetközi írókongresszus ülészik a „Kultúra Védelmére”, prominens emigráns írók részvételével. A Szovjetunióban megindul a Sztahanov-mozgalom.*

1936-ban Radnóti rendszeres résztvevője a Tóth Árpád Társaság felolvasóestjeinek. Bírálatai és tanulmányai a Nyugat és a Gondolat hasábjain jelennek meg. *Járkálj csak, halálraitélt!* című kötetét a Nyugat adja ki.

*A köztársasági Spanyolországban F. Franco tábornok marokkói lázadásával kitör a polgárháború (júl. 17.): nemzetközi önkéntesek sietnek a Köztársaság segítségére, míg Francót a két fasiszta állam, Németország és Olaszország támogatja. A Szovjetunióban tombol a sztálinista terror, a diktátor most már koncepciós perekkel számol le politikai ellenfeleivel.*

1937-ben Radnóti Miklóst Baumgarten-díjjal tüntetik ki. Feleségével egy hónapot Párizsban tölt. Megismerkedik Pierre Robin francia költővel. Részt vesz a június 24-én, a Spanyol Köztársaság melletti szolidaritás jegyében rendezett nagy tömegtüntetésen. Ősztől a rádió *Diákfélóra* sorozatának keretében a régi magyar irodalomról tart előadásokat.

*Japán megtámadja Kínát, Spanyolországban dúl a polgárháború, a spanyol fasiszta párt vezére Franco lesz, ugyanakkor a köztársaságiak sorait a Sztálin parancsára végrehajtott politikai tisztogatások jelentősen meggyengítik.*

1938-ban a Cserépfalvi Kiadó kiadásában megjelenik Radnóti Miklós *Meredek út* című kötete.

*Márc. 12-én, 13-án a német csapatok bevonulnak Ausztriába. Négyhatalmi konferencia Münchenben: megegyezés abban, hogy Németország megkapja a Szudéta-vidéket Júliusban a spanyol köztársaságiak utolsó ellentámadása az Ebro vonalán. Novemberben a nemzetközi jogba ütköző első bécsi döntés értelmében Magyarországhoz visszakerül az 1920-ban elcsatolt Szlovákia egy része és a Kárpátalja. Németországban államilag szervezett zsidóüldözés kezdődik a Kristályéjszakával, Olaszország és Magyarország is faji törvényeket vezet be. A Szovjetunióban Sztálin példátlan méretű – és teljességgel indokolhatatlan – tisztogatást hajt végre a Vörös Hadseregben: kivégezti legkiválóbb marsalljait, Tuhacsenszkijt és Jakirt, valamint negyvenezer tisztet.*

1939 nyarán Radnóti egy hétre a francia Pen Club meghívására Párizsba utazik, ahol feleségével még három hetet tölt. Hozzákezd Guillaume Apollinaire verseinek fordításához.

*Madrid elestével véget ér a spanyol polgárháború. Németország megszállja Csehszlovákiát, Olaszország Albániát, a szovjet-német meg nem támadási szerződés megkötése után a németek megtámadják Lengyelországot, a támadáshoz a Szovjetunió is csatlakozik és bekebelezi Lengyelország keleti területeit – megkezdődik a II. világháború. Novemberben a Szovjetunió agresszív háborút kezd Finnországgal szemben, amelyben – nem utolsósorban a hadseregében lefolytatott tisztogatások miatt – súlyos kudarokat szenved el.*

1940-ben Radnóti Miklós három kötettel jelentkezik. Az első a Vas Isvánal közösen fordított *Guillaume Apollinaire Válogatott versei*, a második az *Ikerék hava*, a harmadik pedig a *Válogatott versek (1930—1940)* saját gyűjteménye. Szeptember 6-tól munkaszolgálatra hívják be.

Szamosveresmarton, majd decemberben két hétig a tasnádi büntetőtáborban dolgozik. December 18-án szabadul.

*Finn-szovjet békeszerződés. A németek elfoglalják Dániát és Norvégiát, majd támadást indítanak Hollandia, Belgium és Franciaország ellen. Franciaország a hadvezetés hibájából katasztrofális vereséget szenved és kapitulál. Megalakul a náci-barát Pétain-kormány, fővárosa Vichy. A balti köztársaságokat a Szovjetunióhoz bekebelezi. Sztálin parancsára a katóli erdőben lemészárolnak 26 ezer lengyel hadifoglyot. A németek megkezdik az angliai légi csatát. Háromhatalmi egyezmény Németország, Olaszország és Japán közt. A második „bécsi döntés” Magyarországhoz csatolja Erdély északi és keleti (főképp magyar lakta) részeit, valamint az Alföld déli felét.*

1941-ben Radnóti Péter Andrással világirodalmi antológiát, Képes Gézával, Szemlét Ferencsel és Vas Istvánnal közösen szerelmes versekből álló fordításgyűjteményt készít elő. Októberben Cserépfalvi Imre felkérésére sajtó alá rendezi József Attila kiadatlan fiatalkori verseit, amelyek Galamb Ödön *Makói évek* című visszaemlékezésének függelékeként jelennek meg, tanulmánnyal felérő jegyzetének kíséretében. November 1-jén rész vesz a Kossuth és Táncsics sírjánál rendezett néma tüntetésen.

*A német afrikai hadtest észak-afrikai offenzívája az angolok ellen. A náciak megszállják Jugoszláviát és Görögországot, majd megtámadják korábbi szövetségesüket, a Szovjetuniót. Magyarország a németek oldalán bekapcsolódik a háborúba, noha a szovjetek a semlegesség fejében felajánlják neki egész Erdélyt. Megkezdődik a német uralom alatt álló országok zsidó lakosságának szervezett kiirtása. Rooseveltt és Churchill deklarálják az Atlanti Chartát a háború utáni békevilág alapelveiről. Japán váratlan támadással elpusztítja a Pearl Harbourban állomásozó USA-flottát: Rooseveltt elrendeli az ország hadbalépését. A német előnyomulás decemberben Moszkva alatt elakad.*

1942-ben a Hungária Kiadó gondozásában, külön füzet formájában megjelenik Radnóti *Naptár* című versfüzére. Március 15-én részt vesz a Történelmi Emlékbizottság kezdeményezte háborúellenes tüntetésen a Petőfi-szobornál. Cserépfalvi megbízásából lefordítja Henry de Montherlant *Lányok* című regényét. Július 1-jén újabb munkaszolgálatos behívót kap. Többek között Élesden és a Hatvani Cukorgyárban dolgozik. November 19-én egy pesti ládagyárba vezénylik. Aláírásgyűjtés kezdődik a kiszabadítása érdekében.

*A brit-amerikai légitámadások kezdete a német iparvidékek ellen. Amerikai partraszállás a Salamon-szigeteken, az ellentámadás kezdete Japán felé. Az angol hadsereg is offenzívába lendül Afrikában El-Alameinnél. A szovjet ellentámadás bekeríti és foglyul ejti a 6. német hadsereget. Enrico Ferminek sikerül folyamatos atomhasadást és energiáfelszabadulást előállítania – 1942. dec. 2-án, chicagói idő szerint 15.30-kor megkezdődik az emberiség atomkorszaka: a „Manhattan”-terven 150 ezer ember dolgozik, ebből 14 ezer tudós és mérnök; 2 milliárd dollár költséggel 1945-re elkészül az atombomba.*

1943 tavaszán Radnóti Miklós az érte hozott erőfeszítéseknek köszönhetően, felmentést kap. Május 2-án a budapesti Szent István Bazilikában megkeresztelkedik. Számos fordítást készít. Átültetésében láttak napvilágot La Fontaine *Válogatott meséi*, Johan Huizinga *Válogatott tanulmányai* és, az ifjúság számára átdolgozott változatban, Cervantes *Don Quijotéje*. *Orpheus nyomában, műfordítások kétezzer év költőiből* címmel a Pharos Kiadónál megjelenik válogatott versfordításainak gyűjteménye is. December 31-én egy baráti összejevetelen felolvassa *Nem tudhatom...* című, frissen elkészült versét.

*Konferencia Casablancában: határozat a háború folytatásáról a németek feltétel nélküli kapitulációjáig. A*

*szövetségesek júliusban partra szállnak Szicíliában. Mussolini letartóztatása és a fasiszta párt feloszlatása, olasz fegyverszünet, újabb partraszállás Itáliában. A visszavonuló német csapatok – Hitler parancsára – mindent felégetnek, elpusztítanak szovjet földön. Roosevel, Churchill és Sztálin konferenciája Teheránban.*

1944-ben *Karunga, a holtak ura* címmel a Pharos Kiadónál megjelennek Radnóti néger mesefordításai. Május 18-án újabb munkaszolgálatra hívják be. Június 2-án érkezik a jugoszláviai Bor mellett felállított táborba, a Läger Heidenaua. A kilátástalan hadi helyzet miatt a német hadvezetés augusztus végén felszámolja a bori lágereket, s a munkaszolgálatosokat szeptember 17-én nyugat felé hajtja. A költőt november 8-án vagy 9-én a Győr-Moson-Sopron megyei Abda község határában agyonlövik.

*Márc. 19-én a német csapatok megszállják Magyarországot. a magyar hatóságok közreműködésével megkezdődik a magyarországi zsidók deportálása Auschwitzbe. A szövetségesek júniusban partra szállnak Normandiában. Sikertelen puccskísérlet Hitler ellen. Pénzügyi konferencia Bretton Woodsban: a Nemzetközi Valutaalap és a Világbank megalakítása. Október 1-én magyar küldöttség utazik Moszkvába titkos fegyverszüneti tárgyalásokra, okt. 15-én a kormányzó bejelenti a rádióban, hogy fegyverszünetet kért, másnap lemond, a németek „házi őrizetbe” veszik és elviszik, Szálasi Ferenc átveszi a hatalmat: megkezdődik a „nyilas” rémuralom. December közepén megindul Budapest szovjet körülxárása és a szövetségesek elleni utolsó német offenzíva az Ardenneken. Neumann János és Oskar Morgenstern kidolgozzák a matematikai játékelméletet.*

## Nándi Mihály: A „Radnóti-blöff”

Újabban a Bartók rádió agyafúrt műsorvezetője igen-igen nagy örömet szerez hallgatóinak különféle körkérdéseivel, amelyek úgy indítják meg a válaszok özönét, amiképp a véletlenül eldobott hógolyó a lavinát az Alpok hegygerincén. Az elmúlt ősön így hangzott a kérdés: „Önök szerint milyen kapcsolatnak kell fennállnia egy adott kor és az abban megszülető műalkotások között?” Na, ezt persze a legtöbben mindjárt a politikára magyarázták.

„Semmiképpen nem jelenhet meg az aktuálpolitika a műalkotásban, mert az csak a mű kárára válik” – mond az első hallgató. Akkor tehát Petőfitől a szemétkosárba lehet hajítani az *Egy gondolat bánt engemet*, *A XIX. század költőit*, az *Akasszátok fel a királyokat* vagy éppen a *Nemzeti dalt*, *Adytól az Ember az embertelenségben*, *Az intés az őrzőkhöz*, és a *Krónikás ének 1918-ból*, na és persze József Attilától az összes verset, amelyben előfordul az „elvtárs” vagy a „proletár” vagy a „fasizmus” szó. Eszerint végeredményben a legnagyobb költő Szabolcska Mihály lenne, akinek Petőfi-epigonjaiban a borködös, magyar világ alatt a kávéházi cigány zsíros hegedűvonója rögög.

Sokan határozottan amellet kardoskodtak, hogy a művészet feladata nem a napi aktualitások vagy az adott kor leírása, hanem „csak” az örök értékek képviselete. Ha „csak” az, akkor kidobhatjuk Balzac, Dickens Maupassant és Tolsztoj életművét is, annál is inkább, nehogy bele



kelljen nézni tükreikbe.

Ám a hozzászólók hozzászólója imígyen szóla: „Ha Jókai vagy Radnóti nem abban a korban éltek volna, amelyben éltek, ma senki sem tudna róluk.”

Dobjuk hát tűzre a *Kőszívű ember fiait* is, mert kötelező olvasmány, és különben is több mint ötszáz oldal. Vessük mellé a legmagasabb hőtényezőjű Jókai-regényt, a Rab Rábyt is, nehogy abból valaki is levezethesse a XXI. század elején sötét diktatúrába visszazuhant Magyarország tragédiáját. Vagy ott vannak Radnótitól is a *Razglednicák*, mert még az is kötelező olvasmány, bár az csak egy oldal. De ma már ez az egy oldal is fölösleges. Hiszen sokan tudni vélik: „Radnóti? Az kamu.” „Kamu.” Tehát blöff. És tessék megnézni, mit írt utolsó verssoraiban:

„Mellézuhanam, átfordult a teste  
s feszes volt már, mint húr, ha pattan.  
Tarkólövés. – Így végzed hát te is, –  
súgtam magamnak, – csak feküdj nyugodtan.  
Halált virágozik most a türelem. –  
Der springt noch auf, – hangzott fölöttem.  
Sárral kevert vér száradt fülelem.”

Olvassuk csak el figyelmesen! És tényleg a költő lőtte tarkón saját magát.

## Szemlér Ferenc Radnóti Miklós válogatott versei

Tíz évre visszatekintve, a költő szükségét érzi, hogy annak idején közlésre érdemesített verseit megrostálja. Így születnek a sokszor csak füzetnyi válogatott versek. Az olvasó gyakorta sajnálkozik a szerzői önkényen, amely a régi kötetek egykor kedves verseit kegyetlenül számúzi. A későbbi „összegyűjtött versek” kiadója pedig kétségbeejtő zavarba jön, hogy a szerző szigorú válogatását, vagy pedig a kötetek időrendjét kövesse-e?

Másfelől viszont 60-70 kiválasztott költemény átolvassása határozott képet ad egy költő fejlődéséről. S ha a válogatás meggondolt szakértelemmel történik – amint Radnóti könyvével kapcsolatban is történt a kép egysége kedvéért még a bíráló is elnézi egy-két kedvenc versének hiányát.

Radnóti kötetének még egy szerencsés tulajdonsága is van. Vitathatatlan bizonyítéka egy külön-hangú, igen tehetséges költői egyéniség jelenlétének. Az elmúlt évtized alatt megjelent hét verseskönyve alapján Radnóti joggal rászolgált a költő névre, de igazi megkülönböztető jegyet tulajdonképpen az a válogatott gyűjtemény ad neki.

Radnóti már az Illyés-Szabó Lőrinc-József Attila után következő költői nemzedékhez

tartozik. Ahhoz, amelynek magyarországi képviselői többek között Jékely Zoltán, Vas István, Weöres Sándor, Erdélyben pedig a Dsidával kezdődő fiatal költők. Az előttük járóktól élesen megkülönbözteti őket félelmetes magányosságuk. A társadalmi javítás vágya, amely egyes előzőik művének fűtőanyaga volt, bennük szinte teljesen kihamvadt. Az akadálytól visszakényszerült lélek tudatosan és határozottan lemondott a nagyarányú célokról. Nem huny szemet a világ valóságai előtt, nem menekül felelőtlen álmodozásokba, de már nem is hiszi, hogy szavára hegyek mozdulnak meg. Kiábrándultan és hűvösen szemléli az emberi nem tülekedését, és vagy a végső kérdések – élet, halál, szerelem – vagy pedig az egyéni megdöbbenések általánossá nagyított jelenései alkotják művét. Kezdetében volt, de ma már nincs köze a csak-művészkedéshez, és amilyen mértékben bukkant elő saját hangja a Babits-Tóth-Kosztolányi kifejezésmód mögül, olyan mértékben ért bensőségessé, emberivé és általánossá.

Ezen a körön belül Radnóti a halál, a szerelem és a tiszta emberiség témáit éneklí egyéni fantáziával, kulturált magyar nyelven és sajátos képekben. Első pillanatban épp ezek a képek s a képekhez szorosan hozzá tartozó jellegzetes jelzőhasználat kapja meg az olvasót. „Faragott hullám”, vagy „pendülő, kemény szabadság” vagy „szakállas lábú ló...” – mindeme kifejezésekben van valami szokatlan s ugyanakkor a valóság erejével ható íz. Vagy nézzük az esővert földről felszálló párák leírását: „A záporfelleg öccse, – földöntúli ködöcske – a sárban hentereg. – Napfény lehellget rája, - megég apró ruhája – s pucéran füstölög.” A kifejezésnek a kifejezethez simuló megfelelése s az ezzel egyidejűleg előálló eredeti kép ad a versnek egyéni jelleget, s Radnóti pompás költői leleménnyel rendelkezik nyersanyagának alakítására. Nyelve sallangtalanul egyszerű, és hatását nem is a szokatlanban való csapongásokkal, hanem az eszmei és nyelvi képzettársításoknak a végtelenig tágításával éri el. A dinnye neki „kilós eledel”, a sötétség „szirmokban hull”, estefelé két bokor máriást játszik, s a lapjaik pattognak. Az olvasó kénytelen aláhúzni az ilyen sorokat.

Az ifjú Radnóti az ifjú Dsidával tart mély szellemi rokonságot. Ugyanaz a hűvös, kissé finomkodó, előkelően elvonatkoztatott modor található mindkettőjük kezdeti szabad verseiben. „...Mint szentelt, metszett pohárban aranyszínű bor: csillog hidegen”, írja Radnóti, mintha e korszakát akarta volna vele jellemezni. Nála is – akár Dsidánál – felbukik a pásztori idill és a „szép bánat”. Mindez azonban csak ürügy fémesen csillogó, szinte bizánci ikon-szerűen merev szabad versek megszerkesztésére. Radnóti szemmel láthatóan elfordult ettől a korszakától, mert csak néhány versét vette fel a válogatott gyűjteménybe, három kötetből mindössze tizenhatot.

1933-ban megjelent *Újhold* című kötetében vehető észre először a nagy változás. Radnóti itt már majdnem teljesen elejti a szabad vers felelőtlen lazaságát. A formaváltásnak a mélyben a gondolatvilág átforrósodása felel meg. „Sötétül lassan a piros – s ami soká maradt fehér, – az is már látod, feketéllik...” A költő elhagyja játékait, rádöbben a világra, s a valóság betör verseibe. „Tudja már..., hogy aki meghal, azt végleg elkaparják.” Ez már nem az egykori szép bánat, hanem a lét nehéz nyugtalansága, amely előbb vagy utóbb minden költőt megrendülésre készítet. Az egyelőre még csak elméletileg elgondolt halál és a valóságos mivoltában kiteljesedett szerelem alkotják a költő világát. És a költő sorsa „már nehezebb, mint a só, vagy a bánat”.

*A Járkálj csak, halálraítélt!* című kötetében teljeseedik ki a mai Radnóti költői arca. Ebben a kötetben megtaláljuk mindazokat a jellemvonásokat, amelyek ezentúl már nem változni, hanem csupán izmosodni fognak. A világból már-már minden meleg elveszett. „Hideg van, markos sötét kavarg, – sápadt fák alatt hosszan vacognak – tegnap még simogató patakok.” A halál most

nem csupán elméletileg fenyegeti a költőt. A fű és a virág régi halottainak porából táplálkozik, a suhanó méh is „halálos kört repül”, s a világ a háborús rémület feszültségében reszket. Az egyéni nyugtalanság ebben a kötetben mindnyájunk nyugtalanságává válik, holott Radnóti mindig csak önmagáról beszél, s eszébe sem jut, hogy megrettenéseit „társadalmiasítsa”.

Hol vagyunk már a kezdő költő hűvös szenvedéseitől!... „A régi villongó költőfiút – konok, nehézkes férfi váltja fel...” De nem a költő lelkében, hanem a külső világban rejlik e változás oka. Radnóti költészete ebben a felismerésben kapcsolódik ismét a valósághoz. A versben egy ember hangja szól, de ez a hang minden kortársé is. „Készülj. Egyedül, egyedül esel át a halálon” – írja, de ez a felszólítás mindannyiunk titkos ígéje. A szerelem már csak szép vigasztaló. Az emberi szépség és méltóság mögött ott leskel a kikerülhetetlen vég: „... hófehér enyészet – dédelget, ringat s úgy emel fel, – mint gyöngye pelyhet lassú szél, – lassan és borzalmas kényelemmel”.

A *Meredek út* című utolsó kötete óta Radnóti költői magatartása nem változott. A körülötte sokasuló borzalmak megdöbbennek, de nem rémítik el. Tudja, hogy léte nem változtat az erők vad játékán, de költői mivoltát nem adja fel. Egykori hűvössége valami szívós daccá változott, s ez megóvjá az elomlástól. Még akkor is, ha a Legvégső Rossz fenyegeti. „Költő vagyok...”, írja a kötet utolsó versében:

*Olyan, ki tudja, hogy fehér a hó,  
piros a vér és piros a pipacs.  
És a pipacs szöszöske szára zöld.*

*Olyan, kit végül is megölnék,  
mert maga sosem ölt.*

Erdélyi Helikon, 1940. 7. sz.

## Bálint György: Radnóti Miklós versei

Megvallom, nagyon szeretek verseket olvasni. Sohasem értettem, miért nem tömegszükséglet a vers, miért akad mindig csak kevés olvasója, és miért csappan meg az amúgy is csekély verskereslet, ha az élet válságosra fordul? Számomra a vers – éppen nehéz időkben – olyan fontos, mint a japánok számára a tea. A japánok, mint számos leírásból tudjuk, esténként leülnek szobájuk egy feldíszített szögletébe, szertartásosan elfogyasztják a szertartásosan elkészített teát, és közben a nap apró válságai fölé emelkedve, kisimult idegekkel elmerengenek az élet örök dolgai fölött. A tea szerepe más, mint az ópiumé: nem kábít, hanem üdít, nem feledtet el az

életet, hanem magasabb, bölcsebb szempontból mutatja meg. Így vagyok a versekkel. Időnként titkos vers-szertartásokat rendezek, ha nem is olyan ünnepélyesen, mint a japánok. Foglalkozásom erősen hozzáláncol a napi eseményekhez, de éppen amikor a legtöbb dolgom volna, néhány percre a könyvszekrényhez lopózom, és vers-szenvedélyemnek hódolok. Már egy egészen kis adag líra is megteszi hatását: sikerül kiszabadulnom a pillanatnyi szempontok nyomasztó szorításából, sikerül frissebben, szabadabban, fölényesebben szemlélnem az életet. Nem is értem, hogy tud a legtöbb ember teljesen versmentesen élni. De éppen így nem értem azt sem, miért ír az emberiségnek egy elég tekintélyes hányada verseket, ahelyett, hogy csak olvasná? Miért nem látják be, hogy sokkal jobb verseket olvashatnak, mint amilyeneket írni tudnak? Az igazán értékes vers nagyon ritka. Nincs vigasztalanabb a közepes versnél. Irodalmi életünk tele van átlagköltőkkel, akik amúgy is nehéz napjainkat nagyszámú közepes alkotásaikkal teszik még nyomasztóbbá. Körülbelül tíz évvel ezelőtt kezdtem irodalmi kritikákat írni. Nagyon sok fiatal költőről írtam akkor bírálatot. Mi lett a legtöbbjükből? Ha elhallgattak, az még a jobbik eset. Komoly, értékes oeuvre-t alig néhányan alkottak az akkori kezdők közül. E keveseknek is legelső sorában van Radnóti Miklós, aki most egy kötetre valót válogatott ki tízévi terméséből.

Emlékszem, én írtam a *Nyugatban* első verskötetéről. Most viszontlátom azoknak a verseinek egy részét az új kötetben. Abban az időben sokan írtak kellemesebb és korszerűbb verseket. Radnóti lírája akkor nem hatott feltűnően, de nekem az első pillanattól kezdve gyanús volt: éreztem, hogy túl fogja élni, és túl fogja fejlődni legtöbb ifjú kortársát. Azóta hét kötete jelent meg, és mindegyik egyre meggyőzőbben igazolta gyanúmat. Jött egy korszaka – második és harmadik verskötete idejében –, melyet nem helyeseltem mindenben. A nyelvi felfogás korszaka volt ez, az ifjú Radnóti lázasán kísérletezett, és megoldásait nem tartottam mindig szerencséseknek. Kissé túlságosan sűrű, bonyolult volt a nyelve: furcsa, népies-archaizáló expresszionizmus. És mégis értékesek voltak azok a versek, erő volt bennük, kultúra, meg nem alkuvó, önkínzó lelkiismeretesség, tisztaság. Ma már Radnóti régen túl van a nyelvi Sturm und Drangon: hangja kristályosan harmonikus, nemesen higgadt, latinosan mértéktartó. És ami a legfontosabb: senkire sem emlékeztet a modern magyar lírában, sem a kortársakra, sem a régebbi nemzedék nagyjaira. Babits példája minden értékes fiatal költőnkre nevelően hatott: tőle tanulták a kemény önkritikát, mely nem tűr lazaságot, pongyolaságot, bőbeszédűséget, könnyű és hálás megoldásokat. Ennyiben nyilván Radnótira is hatott Babits, de csakis ennyiben. És hatott rá, valamivel erősebben, Berzsenyi is. Versei, bár tele vannak nyugtalan, váratlan, csaknem szürrealista képzettársításokkal és villanó, válságos hangulatokkal – alaphangjuk mégis a csendes, emelkedett, férfias pátosz. Légiesen könnyed, látszólag játékos tájhangulatai, idillikus természetleírásai is súlyosak, szinte ünnepélyesek, ha jobban odafigyelünk. Hangulatskálája nem túlságosan széles, sok verse csak változata ugyanannak a hangulatnak – de az árnyalatoknak milyen gazdagságát találjuk bennük!

Költészetének alaphangja tragikus. Korának gyermeke; tudomásul veszi e kort, és tíz év óta növekvő keserűséggel tiltakozik ellene. Nem éppen politikus költő, de szemlélete ösztönösen dialektikus. Feszültségekben, ellentétekben látja a világot, a társadalmat éppúgy, mint a természetet. Minden élő mélyében megérzi a készülő halált, de érzi azt is, hogy a halál nem szakíthatja meg az élet örök, héraikleitoszi patakzását. Remek, erős levegőjű természetleírásai tulajdonképpen mindig saját lelki állapotáról adnak beszámolót. A fák, az állatok, az elemek mind megelevenedett hangulatok – hangulatait viszont lenyűgöző erővel formálják e természeti jelenségek. A szemlélő és a szemlélt világ, a szubjektum és az objektum tökéletes egységbe forr e

versekben.

*Elment s szigetek intettek feléje,  
a Kettős Zátonyoknál, fényes bóbiták.  
És intenek azóta folyton,  
s mint egy sötét virág  
köztük Borneo is integet.*

*S az ég a tengert tükrözi,  
a tenger az eget.*

– írja egyik legújabb és legszebb versében egy matróról, aki elment az ismeretlen és izgalmas világba. „S az ég a tengert tükrözi, a tenger az eget” – e kettős, kölcsönös tükrözés jelenti a költő és a világ örök, dialektikus kapcsolatát. Borneo, a sötét virág, a költő vágyálma csupán, de a vágyalom nem született volna meg az igazi Borneo nélkül, mely a távolból küldi súlyos üzenetét. Más verseiben tárgyak, növények, hangok a halálfélelmet jelentik csupán, a víziók nyelvén – e ez a halálérzés nem volna oly erős, ha a tárgyak, növények és hangok anyagában nem lappangana, nem érlelődne a reális halál. A halálérzés különben egyik alapmotívuma Radnóti újabb költészetének, melyben csodálatos harmóniában egyesül valóság és vízió. Végtelen érzékenységgel reagál a társadalomból, a történelmi helyzetből kiáradó halálveszélyre – azután visszavetíti e hangulatot a konkrét világra, a konkrét történelmi helyzetre, mely az erőszakos, korai halál szimbólumává válik strófaiban. Az adott világ ijeszti és meggyötri – az ijedség és gyötrelem megtestesülését látja tehát az adott világban. Ez a költő bosszúja – erkölcsi bosszú, szigorú és tehetetlen, mint a kisgyermeké. De Radnóti nem marad meg e lírai bosszú álláspontjánál: fölébe nő, fennkölt elszántsággal hirdeti a meg nem alkuvó munkát, a szellemi ember és a társadalomkritikus rendíthetetlen kitartását a veszéllyel és a halállal szemben.

*Ágyudörej közt? Üszkösödő romok, árva faluk közt?  
írok azért, s úgy élek e kerge világ közepén, mint  
ott az a tölgy él; tudja, kívágnak, s rajta fehérlik  
bár a kereszt, mely jelzi, hogy arra fog irtani holnap  
már a favágó, – várja, de addig is új levelet hajt.*

Igen, a halált is le lehet győzni, ha vállaljuk, és nem törődünk vele, mikor csap le; ha a halál közvetlen közelében is úgy dolgozunk, mintha örökké élnénk. Ilyen leckékkal csak a költészet szolgálhat manapság. Ezért van szükség ilyen szép versekre a mai időkben.

Nyugat, 1940. 7. sz.

## Radnóti Miklós: Napló

– részlet –

1942. november 6.

Este tízkor, koromsötétben megyünk munkára, reggel hatkor tesszük le a lapátot. Cigaretta szívni sem volt időnk. Hat csillét raktunk – öten. Egy embert folyton lecsípnek, már látom a bölcs gyári tendenciát benne... Két ló dolgozik, kétszer három csille fordul. Ha hat embert osztanak be – és ketten-ketten rakunk egy csillét, akkor csak – megfeszített munka. Így, hogy a magános embernek mindig segíteni kell a végén: hajsza. És egy dög vénember, aki félóránként kijön az irodából, mint egy pokolgép és robban: Siessenek, nincs szén a kazánhoz! A két kocsis is átkozódik, a ló rúg és kisiklatja a sínből a csillét: éjszakai munka. Koromsötét van, a kocsis viharlámpájával nézzük meg időnként, hogy mennyit raktunk. A kocsisokon kívül csak mi tizenöten dolgozunk kint, a gyár már félüzemmel dolgozik odabent is. De mi „kellünk”, a fene egye meg. Kell a szén s a napszám, vagy az akkord (itt darabbér – a szerk.) drágább s nincs is ember rá. Hajnali négykor zuhogni kezd, folyik a szenes lé rajtunk, a szén öngyulladt, bűdös széndioxid száll és fejtörést okozó szén-dioxid. Öcsi rókázik szegény, mi csak nyeljük vissza a hányást, mi négy „szívósak”. Nyolcra érünk haza, reggeli, „ágyrak” esünk. Nem bírjuk majd vasárnap a négyszeri gyaloglással, alvás nélkül az éjjeli munkát. De nem is engedik, az a hír járja. Míg aludtunk, délelőtt kint járt a parancsnok, kihallgatás volt s utána „hegyibeszéd”. Huszonkettedikéig maradunk itt – mondta, s utána valószínűleg Pestre vagonírozunk s – lehet, hogy leszerelni. Ki hisz már neki. S csak dolgozunk szorgalmasan, hogy a jelentés jó legyen. Ezt is ismerjük. A posta is megdicsért a munkánkért. El is jöttünk napszámossá ide.

Már oly ideges voltam, péntek óta semmi hírem, aludni sem tudtam már. Éjjel a gyárnál K. Miklós várt a postával, mindenki kapott, csak én nem. Rögtön írtam egy táviratot, K. megígérte, hogy ma beadja az irodába – délben. S ma már kaptam levelet... Hogy történt, Édes Egy? A levélben keddi lapról írsz, azt se kaptam meg s péntektől keddig nem írtál? úgy megnyugtató, Édes, látod, még ilyen idegességek is... ilyenkor képződöm és kétségbeesem.

November 7.

Éjjel, a váltásnál K. Miklós vár a két lapoddal, a hétfőivel és a szerdaival. A századirodán átnézték a postát, végül is megtalálták a lapjaidat és nem továbbították a sürgönyömet. Legalább nem idegesítettelek.

Éjszaka zuhogó esőben indulunk el, sírni lenne kedvem a keserűségtől. Útközben Öcsi mellém lép (ő a részlegparancsnok mint volt szakaszvezető): Zuhog. Érzem – mondom. No most, akarsz csillézni az esőben, vagy bent dolgozni a gyárban, a cukornál, de bele kell szakadni, olyan nehéz odabent. Tegnap éjjel én is benn voltam, Lóri összeesett. – Inkább bent, mondom – intézd el. – Sikerül. Irtózatossá hodály, gatyára vetkezve dolgozunk és folyik rólunk a verejték. A

munka is irtózatos, de az érkező forró kristálycukor is fűti a hodályt. Futószalagon jönnek az ötvenkilós kristálycukros zsákok, ketten talicskázzák át vastaligán a terem túlsó végére, ott felrétegezik a mennyezetig. Három ötvenkilós zsákot tolunk egy taligán. Négyen dolgozunk. Az első százötven kilóval úgy tántorogtam, hogy azt hittem, nem bírom. A másodiknál már rájöttem a kényelmesebb egyensúlyra – ment a dolog. Aztán elvittek egy embert, s nekünk kellett az odatolás után feldobni a zsákot is. Egy órát bírtam, aztán cseréltem Kálmánnal. A futószalagról emeltük rá egy munkással ketten a zsákokat a talicskákra. 1320 ötvenkilós zsákot emeltem meg, a futószalag könyörtelenül hozta a zsákokat, borzalmas, borzalmas a gép. Az üzemszünetben lerogyunk a zsákokra, és meg sem mozdultunk. A cigarettára is csak félórai lihegés után tudtam rágyújtani. A munkások, ahogy ledőltek, horkolni kezdtek. Olyan fáradt vagyok, hogy aludni sem tudok. És újra kezdeni szünet után... S még mindig jobb az épületben, mint kint az esőben. Félhatkor leáll a gép, elengednek. Hat helyett. Nincs erőm zuhanyozni.

*November 8.*

Újra a dög poros répaszeletnél, mint a legelső napon. Ez az éjszaka nem múlik, a munka eredményét nem látni, megáll az idő. Inkább a pokoli nehéz cukor, gyorsabban megy az éjszaka. Félhatkor végzünk, egy órát álltam a zuhany alatt, most a bűdös gépteremben ülünk és várjuk a 9 órát, hogy „fölvezessenek” a látogatásra. A fiúk ülve alusznak körülöttem – én nem tudok. Rád várok, Édes, nézem az órám, most ülsz vonatra, már utazol... Azt is tudom, hogy mikor keltél fel. Korábban, mint kellett volna...

A répaszeletnél egy öreg munkással beszélgetek, notórius lógós – ismerem. És szenvedélyes társalgó. – Ma beszélőjük lesz, mi? – kérdezi. „Beszélőjük”, az öreg börtönviselt lehet, ott hívják így a látogatást. Lesz – mondom, s elnevetem magam. Pompás a hasonlat. „Beszélő” négy hónap után a Koller-féle vándorló fegyintézetben. Gyere már, Édes Egy.

*November 8. Vasárnap*

Drága, olyan soványka vagy, olyan Édességes! Ez a „látogatás”... de a hangulat enyhült volt. V. hadnagy teremtette. Mielőtt beengedtek a munkáskaszinó „termeibe”: „Tudják, hogy mint eddig is, élelmiszert és pénzt átvenniök nem szabad.” Elgondolkozott, majd kis szünet után: „Különben mulassanak jól.” – Ezt a mondatot Koller nem mondta volna, s a vándorcirkusz talán új állomásához érkezett. Utána persze nincs motozás, a fiúk élelmiszerral megrakodva térnek „haza”, még a nadrágok bugyraiban is étek bújnak. Annyit hoztál, Édes Egy, s miből? miből? Olyan rossz lelkiismerettel eszem a sok finom holmit. Négyre érünk haza, még eszünk, elrakom az Arany Jánosokat, egyet fölvtágok, öt után alszom el, s nyolckor már ébresztenek. Kilenckor indul az osztag, tíztől reggel félhatig rakjuk a csillét. Holtfáradtan.

*November 9.*

Beülök a gőzgép mellé, melegszen egy kicsit. A szomszédos teremből hordjuk a „száraz szeletet” zsákokban, öten. Fölváltva töltjük és hordjuk. Valami üzemzavarban hullt oda. Ülök és le-leesik a fejem. Nézem a forgó dugattyút, hallgatom a kattogást, mintha vasúton ülnék. Az

olajcsepegtetőkből csöpög az olaj, az óriás gép csuklóira. „Olajóra”, nézem rajta, hogy múlik az idő. Hogy hullok a sír felé, s ilyen hiábavalón! Öreg munkás ül mellettem a pádon, a gépre vigyáz. Kiveszem a cigarettásdobozom, kínálom. Csak pipázik, nem kér. Nézzük az olajcsepegtetőt, lassan indul a beszélgetés. – Múlik az idő, mondom ki hangosan is a gondolatomat. Múlik – érti félre –, már hatvanhét éves vagyok. Hatvanhét? – riadok fel. Már az ötvenedik kampányt csinálja végig a gyárban, két éve működött a gyár, mikor idekerült. Ez a gőzgép harminc éve van itt – mondja, emlékszem, mikor hozták. Már nyugdíjas, de a kampánykor behívják. A gyártól 31,- P. havi nyugdíjat kap, húsz pengőt a munkásbiztosítótól. Ebből él. Nézzük újra a csöpögő olajt. – No lám, miből telt a modern magyar irodalom támogatására – morgom, s örülök, hogy sohasem kaptam semmit Hatvany Lajostól. De többször vacsoráztam nála – jut eszembe, s mikor Thomas Mann ott volt...

Család van? – kérdem. Volt három fiam, most csak kettő van már. Mi történt? Tíz napja veszett oda Oroszországban. Az volt a legfiatalabb. Huszonnégy éves. – Nézzük az olajcsepegtetőt. Mennyi időbe telik, míg kiürül? – kérdem. Három óra – mondja. Újra csönd. Megtömi a pipát. – Nem akar pödörni, ha van papírja, adok szívesen. Szűzdohány, másra nem telik. De jó azért. – Nem, köszönöm. Mennyi az órabére? – Harminchat fillér – szégyenkezi a pipa mögül, s mosolyog hozzá. Aztán egy másik munkás jön be, leül mellém, kettejük között ülök. – Ennyit adnak most – folytatja az öreg. Mennyit – kérdi az érkezett. Harminchatot, maga is annyit kap. – Annyit – feleli. Magának is van családja? – Öt. – Hü, a keservit, az sok – mondom. Sok. De három férjnél van, kettő kicsi csak, nyolcesztendő, meg tizenkettő... – Mind az öt lány? – Az, lányok. De két idősebb is nálam él most, az emberek a háborúban vannak. Csak egynek van itthon a férje. De a kicsiket már nemigen adom férjhez. – Miért? Nyolc év múlva már a legkisebbet is adhatja... – Hol leszek én nyolc év múlva! Két-három év s vége. – Ugyan miért? beteg? – Semmi bajom. – Hány éves? – Ötvenedikben vagyok. – No ugye. A bácsi már hatvanhét. – Én nem leszek – mondja konokon –, az öreg másképp, jobb világban élt. Aztán érdemes? Érdemes, na mondja meg, öreg! – Az öreg nem válaszol, nézi a csepegtetőt, nézzük a csepegtetőt. Múlik az idő. Hárman hallgatunk a sír felé. Aztán beszólnak, lejárt a pihenőm. Megyek zsákolni tovább.

*November 10.*

A szoba őrjöng az afrikai események miatt. Leszerelünk, gyerekek! – süvölt valaki, s én verset javítok, majd a *Nagyidai cigányokat* olvasom. Közömbös vagyok, én, akit... csak a megnevezés Franciáország megtámadása érint szíven. (1942. november 7-én angol és amerikai csapatok szálltak partra Casablancában, válaszul a németek megszállták egész Franciáországot – a szerk.) Fáradt vagyok s csak a vers érdekelne... a mű. S tudom ugyanakkor, hogy ettől a harctól függ a mű sorsa is, az életem.

Tízkor havas eső esik, koromsötétben, bokáig sárban botorkálunk munkára. Öten belső munkát kapunk. Az óriási cukorkeverőt kell kitisztítanunk. Emeletnyi magas vastartály, az egész tartályt kitöltő keverőkerekkel és tengelyekkel. S az egész ragad az undorító sárga cukorpéptől. Fölül ragacsos vasrostély. Felmászok a létrán, belenézek, felfordul a gyomrom. No, vetkőzzenek le – mondja a munkavezető. Hogyan? – kérdem. Vetkőzzenek le, tönkreteszik a ruhájukat, be kell mászni. Itt egy papírzsák, abba tegyék a holmijukat. Maga tartsa fent a gatyát – szól oda Öcsinek, maga kívül marad, itt látják, maga locsol közben. Kezébe nyom egy gumicsövet, Öcsi locsolni



kezdi forró vízzel a tartályt. Levetkőzünk meztelenre. Egy-egy munkás félrefordul és röhög. (A gyárban tizenhat éves gyerekek százai dolgoznak, különböző kerekeket forgatnak ide-oda, de a cukortartályt nem velük, hanem velünk mosatják. Haj, báró, báró...) Állunk pucéran, aztán Lajta megrántja a vállát és elkezd a tornamutatványt. Én utána, legyünk túl rajta. Maguk majd váltsák őket – hallom a munkás hangját, elég, ha egyszerre kettő dolgozik bent. Vegyék fel a gatyájukat. – Lukács Laci és Rosenbaum kint maradnak. Pista már félkarral lóg, a rostélyba kapaszkodik és lábával keresi a kereket, hogy ráálljon s tovább jusson. Fel- húzódkodom én is, a kezem le kell tépnem folyton a vasról, ragad az undorító cukor. Én hason fekszem, Pista a legszebb látványt nyújtja. A lépcső mellett három munkáslány, idenéznek, elkapják a fejüket, újra idenéznek, röhögnek. – Kiröhögnek a lányok, kiáltok oda Pistának. – Nyalják ki a fenekem – nyögi, átdobja magát a tartály falára és lecsúszik. Epe gyere - szól fel, guggol az egyik kerék tetején. Túlvan a fele úton. Négykézláb mászok a rostélyon, megcsúszom, a combomról végig lehúzza a bőrt a durva, odaragadt cukor. Káromkodom, mint a záporosó. Tízperces tornamutatvány után lent vagyunk az alapon, alul gömbölyű, szétterpesztett lábakkal guggolunk a sárga létől síkos katlanban. Fel akarok egyenesedni, beverem a fejem az egyik tengelybe. Összeragad a hajam is. Tengelyek és kerekek közt mászkálunk, főlegyenesedni csak két-három helyen lehet közöttük. Húzódjatok jobbra – ordít Öcsi fent –, forró a víz! Jobbra mászunk. Öcsi locsol, a forró víz átfrocsög ránk, legalább 30° hőség van bent, ömlik rólunk a verejték. Megnyalom a szájam szélét, édes. Hányni fogok – gondolom magamban, s még jó, hogy ketten vagyunk, ha valamelyikünk elájul, a másik fölördíthat... Ledobnak két vasvakarót, vakarni kezdjük a sárga cukrot. Végeláthatatlanul. Kiáltás fentről – gyertek ki, váltás. Harminc perc volt s örökkévalóságnak tűnt. Újabb tornamutatvány, fölfelé könnyebb valamivel, az egész testünk ragad, nem érdekel már, hogy hová támaszkodjam – ezért könnyebb. A külső létra fölött a pallón egy vödör hideg víz, lemossuk magunkat tetőtől talpig. A másik kettő mászik lefelé. Felhúzó a „jägert”, dekoratív látvány, s lenézek. Szegény Lukács Laci négykézláb áll, irtó hosszú, neki még rosszabb talán. A pokol egyik bugyra, a Cukros Bugyor. A nyalánkok büntető, illetve vezeklőhelye. Így váltjuk egymást. Tizenkettőtől egyig üzemszünet, ülök az egyik dinamónak dőlve s elalszom. Öcsi ver fel. Hány óra? – kérdem. Negyedegy! De itt volt a főmérnök és azt mondta, hogy ránk nem vonatkozik az üzemszünet. – Miért? Mert mi nem tizenkét órát dolgozunk, mint a munkások, csak nyolcat. Dögöljön meg! – dűnnyögöm s tántorgok az álmoságtól. Dolgozunk tovább. De negyedötre tiszta a keverő. Leterítjük a szomszéd teremből lopott papírzsákokat és alsónadrágban lefekszünk a földre, félig a gépek alá, hogy ránk ne lépjenek. A szakaszvezető rugdal fel 3/4 6-kor, mehetünk zuhanyozni. Úgy, ahogy vagyunk, bakancsot, ruhát a kézbe, szaladunk le a jéghideg vaslépcsőn, az elválasztó ajtót kinyitják, nem kell kimenni az udvarra sem.

---

## Ballai László: À la recherche

Eredjünk Radnóti Miklós verseinek nyomába! A költői életmű vizsgálatakor mindenképp előtérbe kell tenni a művészi szövegből kell kiindulni, és abból, hogy az önmagában miként hat az olvasóra. Természetesen a másodlagos és harmadlagos információk, a szerző életének és korának, illetve mások róla alkotott helytálló véleményének ismerte sokat segíthet egy oeuvre megértésében, de hiába a legragyogóbb elméleti felkészültség is, ha pusztán üresen csengő, sablonos frázishalmazokat találunk a poétai eredetiség helyén, mint például a korai romantikus német Wilhelm Müller vagy a Petőfi-epigonista Szabolcska Mihály írásaiban. Természetesen csak akkor fedezhetjük fel legnagyobbjainkat, ha már minden versüket elolvastuk, amelyek közül, mint gyűrődés során a hegycsúcsok emelkednek ki a legjobb versek, és e gyűrődés az életmű maga. Az életmű ismeretében nem csupán az alkotói folyamat tárul fel előttünk, de árnyaltabban látjuk, és még többre értékelhetjük a szerzőtől már régóta kedvelt költeményeket is.

Radnóti a *Pogány köszöntő* című első kötetével lépett be az irodalmi köztudatba. Az itt közölt verseit a kortársak és az irodalomtudomány általában „avantgárd szelleműként”, „expresszionistaként” aposztrofálják. Ma már világosan látszik, hogy az egykor végtelenül modernnek tűnő megoldások többnyire nem jelentenek többet az újszerűen egyéni hang hajszolásánál, és olyan képzavarokba torkoltnak, amelyek az egyébként sikertelen versek olvasóit is kizökkentik a vers folyamatából: „Most már a kezedet csókolom, – így paraszt bánattal” – „csúszik a porban a messze torony” – „Fütyölni jó s jó lenne dúdolva / megmarkolni a kedves fejét mint / vénasszony motyogva ha játszik a / hempergő macskát kapunk előtt”.

Ezek a meglehetősen szánt, de valójában ügyetlen képek még a következő két kötetet is megterhelik: „rakott faluk csipáztak messze” – „két felhő az égen összecsikordult” – „leültek a rózsák / és rámszuszogtak” – „a madárlátta lány” – „tüskésre ijedt majom”. Ha tehát szigorúan ragaszkodunk az avantgárd kifejezéshez, azt csupán a tanulóévek metaforájaként értelmezzük, hiszen egyetlen „izmus” sem tudott magához láncolni költőóriásokat: Éluard-t, Majakovszkijt vagy Radnótit.

E vitatható képek mellett azokban három igazán fontos jellegzetesség is feltűnik a költő első kötetében. A páratlan fogékonyság a latin mesterekig visszaágzó bukolikus költészeti hagyomány iránt: „A pásztor is lejön lassan a hegyről”. Radnóti az antik világot könnyed kézzel hangolja össze a középkori trubadúridillel is. „Nézd! ahol hevertünk, eldőlt a szár” – írja. És Walter von der Vogelweide így énekelt:

„Nevet, de titkon  
Vágyat érez,  
Ki selymes fűben arra jó,  
S megáll a feltúrt nyom felett,  
Hóha-hóha,  
Amelyben tarkóm lüktetett.”

A Radnóti-világot keretező költői táj már teljes pompájában virágzik:

„Látod!  
boldog csókjaink öröme  
harsog a fák közt és  
árnyékkal áldja

testünket a táj! hallod,

hogy terül a fűvön a  
fény és pattan a fákon  
dallal a hajtás.”

Végül a változás végtelenül érzékeny és tragikus ábrázolása iránti készség:

„Megtörünk mi is, asszonyainknak  
tükrös szeme alatt feketébb lesz az  
árnyék a csókunkból ránkhavaz a tél.”

Lehetetlen nem észrevenni az induló kötet második versének metaforája és az *À la recherche* szívszorító sorai közötti párhuzamot:

„és szaporodtak a ráncok a szépmosolyú fiatal nők  
ajka körül s szeme alján; elnehezdedtek a tündér-  
léptü leányok a háború hallgatag éveiben.”

Radnóti négy évvel a büszke indulás után talált rá a saját hangjára, abban a pillanatban, amikor bukolikus verseit már nem csupán a költői tájában, hanem – a rémisztő politikai változásokra érzékenyen reagálva – a saját korában is elhelyezte:

„S úgy élek mostan is, mint a bika, de mint  
bika, aki megtorpan a tücskös rét közepén  
és fölszagol a levegőbe. Érzi, hogy hegyi erdőkön  
az őzbak megáll; fülel és elpattan a széllel,  
mely farkascorda szagát hozza sziszegve”

A ráatalálás persze elképzelhetetlen lenne a korábbi karcosság lecsiszolása nélkül, ám a költői ébredés átmentette mindazon sajátos szavakat a magas esztétikum honába, amelyek nélkül elképzelhetetlen volna a Radnóti-mikrokozmosz. Az 1936-os *Járkálj csak, halálraitélt* című kötetben azután a közelgő halál tudata uralkodik el, hogy többé már ne is távozzon a költő világából a végső percig. Kezdetben persze még felmerülhet, hogy csak a korban ott lebegő haláltánc-tudat álarcát ölti magára a költő organikus, szélsőségesen látomásos ábrázolásmódjával:

„Régi halottaimnak húsa fű,  
fű és virág s mindenhol meglelem;  
vékony illatukkal álldogálok,  
s oly megszokott immár a félelem.”

Hiszen már Krúdy Gyula is így írt: „A temetők alatt, mélyen a föld alatt bizonyosan csatornák vannak, s a hercegnők szép szeme, utcaleányok keble, tudósok agyveleje s költők szíve szétárad a messzi rétekre, kertekre, hogy szép virágokká, napraforgókká vagy vadrózsabokrokká váljanak.”

Ám a kötet címadó verse kétséget sem hagy az új ethosz felől:

„Ó, költő, tisztán élj te most,  
mint a széljárta havasok  
lakói és oly büntelen,  
mint jámbor, régi képeken  
pöttömnyi gyermek Jézusok.

S oly keményen is, mint a sok  
sebtől vérző, nagy farkasok.”

Költő az, aki az élet minden mozzanatát költői formában látja és láttatja. Erre legjobb példa Petőfi, akinek pontosan datált verseiből kirajzolódik vándorlásainak térképe, témáiból pedig a XIX. század derekának Magyarországa. Aminthogy majd száz évvel később Radnóti is a költészetbe emeli az önéletrajzát és a kort, amely megölte.

„Remekmű mindig akkor keletkezik, ha valamely nagy tehetség megtalálja a tehetségének leginkább megfelelő műfajt és tárgyat – írja. – [...] La Fontaine állatmeséinél gondolnunk kell rá. Húsz esztendeig gyakorol, rondeau-t és dizaine-t írogat, ballade-ot, páros rímű, pontos metszetű alexandrint, míg visszatalál a gall forráshoz, míg kedvenc olvasmányai Rabelais, Marot és Marguerite de Navarre lesznek – míg fölszabadul.”

Radnóti a *Meredek út* című kötetben szabadul fel. Ebből már teljesen kikoptak az induló korszakából visszamaradt karcosságok, sőt, itt közli első zseniális versét, a *Hajnaltól éjjéliget*. És most már mintha csak a La Fontaine-el kapcsolatos maximáját akarná túlszárnyalni. „Mert csodálatos költő. Öntudatos és merész. A *hogyanra* büszke, a *mit* semmiség. Mindegy, honnan való.” Radnóti számára azonban nagyon fontos a „mit” is vagy még inkább a „mit nem”.

Most már a költői táj univerzálissá szélesedik, Radnóti lírája milliókért zeng – a II. világháború ötvenmillió áldozatáért, majd fókuszot állít a látcsövén és belső tájlatásával megalkotja a magyar hazaszeretet egyik legszebb versét, amelyet valaha is írtak, a *Nem tudhatomot*. A *Hetedik ecloga* és az *À la recherche* az evokáció és a magyar hexameter csúcspontját jelentik:

„Volt, ahová lepecsételt marhakocsikban utaztak,  
dermedten s fegyvertelen álltak az aknamezőkön,  
s volt, ahová önként mentek, fegyverrel a kézben,  
némán, mert tudták, az a harc, az az ő ügyük ott lenn, –  
s most a szabadság angyala őrzi nagy álmuk az éjben.”

## Radnóti Miklós: Hispánia, Hispánia

Két napja így zuhog s hogy ablakom nyitom,  
Páris tetői fénylenek,  
felhő telepszik asztalomra  
s arcomra nedves fény perreg.

Házak fölött, de mélyben állok mégis itt,  
rámsír az esővert korom,  
s szégyenkezem e lomha sártól  
s hírektől mocskos alkonyon.

Ó suhogó, feketeszárnyu háború,  
szomszédból szálló rémület!  
nem vetnek már, nem is aratnak  
és nincsen ott többé szüret.

Madárfió se szól, az égből nap se tűz,  
anyáknak sincsen már fia,  
csupán véres folyóid futnak  
tajtékosan, Hispánia!

De jönnek új hadak, ha kell a semmiből,  
akár a vad forgószelek  
sebzett földekről és a bányák  
mélyéről induló sereg.

Népek kiáltják sorsodat, szabadság!  
ma délután is érted szállt az ének;  
nehéz szavakkal harcod énekelték  
az ázottarcu párisi szegények.

1937

---

## Radnóti Miklós: Federico García Lorca

Mert szeretett Hispánia  
s versed mondták a szeretők, –  
mikor jöttek, mást mit is tehettek,  
költő voltál, – megöltek *ők*.  
Harcát a nép most nélküled víjja,  
hej, Federico García!

1937

---

## Paul Éluard: A guernicai győzelem

Bányák, mezők  
és viskók szép világa,

telektől mart nyaraktól égetett arcok,  
kudarcokhoz, éjekhez, szitkokhoz és ütésekhez  
szokottak,  
tapasztalt arcok!

Imé a semmi, mely titeket köt!  
De példakép lesz majd halálotok,  
a meghökkent szívű halál.

Drágán adták a kenyeret ők,  
az eget, a földet, a vizet, az álmot  
és az életetek  
vak nyomorát!

Jó egyetértést hirdettek nektek ők,  
beosztották az erőseket, ítélték a bolondokon,  
alamizsnát osztottak, kettőbe vágta egy garast,  
tisztelegtek a hullák előtt,  
a jómodortól csaknem összeestek,  
tolakodtak, nagyokat mondtak, nem a mi  
világunkból voltak ők!

Az asszonyok és a gyermekek kincse:  
a tavasz zöld levelei s a tiszta tej  
és az állandó hit  
tiszta szemükben.

Az asszonyok és gyermekek szemének kincse  
ugyanaz;  
s a férfiak, ahogy csak tudják, védik azt.

Az asszonyok és gyermekek szeméből  
rózsák vöröslenek:  
vérét mutatja mindegyik!

a félelmet és a bátorságot életre és halálra,  
a nagyon nehéz s a nagyon könnyű halált!

Férfiak, e kincsetek megénekelték!  
Férfiak, e kincsetek eltékozolták!

Talpig férfiak, akiknek a reménytelenség  
táplálja a remény emésztő tüzét,  
bontsuk ki együtt a jövő utolsó rügyét!

Páriák! a halál, a föld és ellenségeink  
ocsmánysága az éjszakánk  
színébe öltözött!  
De meglátjátok, elbánunk majd velük!

*Radnóti Miklós fordítása*

---

## **Pierre Robin: Malaga**

A hosszú utakon,  
sötét sövényeken  
élő szemek, rémes szemek,

haldokló gyermekek-hangja; kiszáradt vízmosásokon  
düh fú az eltűnt gyilkosokra,

rettentő  
az ártatlanság sebe.

Reggel üldözött pacsirták ültek itt,  
s a dombokon nehéz gyümölcsök értek,  
lélektelen faluk lapultak itt  
s vak kövekkel figyeltek szerteszét  
a háború förtelmes útjain...

arcok néztek itt, pusztábbak, mint a puszták kő.  
De a gránátalmák vörösebbek  
és egyre vörösebben sziszegik az ajkak  
észrevehetetlen mozdulattal  
a születő hajnal szavát

*Radnóti Miklós fordítása*

---

## Radnóti Miklós: Himnusz a békéről

Te tünde fény! futó reménység vagy te,  
forgó századoknak ritka éke:  
zengő szavakkal s egyre lelkesebben  
szóltam hozzád könnyüléptű béke!

Szólnék most újra, merre vagy? hová  
tűntél e télből, mely rólad papol  
s acélt fen szívek ellen, – ellened!  
A szőlőszemben alszik így a bor

ahogy te most mibennünk rejtezel.  
Pattanj ki hát! egy régesrégi kép  
kisért a dalló szájú boldogokról;  
de jaj, tudunk-e énekelni még?



Ó, jöjj el már te szellős március!  
most még kemény fagyokkal jó a reggel,  
didergő erdők anyja téli nap:  
leheld be zúzos fáidat meleggel,

s állj meg fölöttünk is, mert megfagyunk  
e háboruk perzselte télben itt,  
ahol az ellenállni gyöngye lélek  
tanulja már az öklök érveit.

Nyarakra gondolunk s hogy erdeink  
majd lombosodnak s bennük járni jó,  
és kertjeinknek sűrű illatában  
fáján akad a hullni kész dió!

s arany napoknak alján pattanó  
labdák körül gomolygó gombolyag,  
gyereksereg visong; a réteken  
zászlós sörényü, csillogó lovak

száguldanak a hulló nap felé!  
s fejünk felett surrog és csivog  
a fecskefészkektől sötét ereszt!  
Így lesz-e? Így! Mert egyszer béke lesz.

Ó, tarts ki addig lélek, védekezz!

1938

---

## Radnóti Miklós: Mint észrevétlenül

Mint észrevétlenül álomba hull az ember,  
úgy hull az ifjukorból a férfikorba át;  
már múltja van s leül szemközt komoly szeszekkel  
s apányi lett körötte már egyre több barát.

Apa és kisfia most együtt látogatják,  
s a kisfiú lesz lassan, ki jobban érti őt,  
ki érti még lobos szívének sok kalandját,  
s kijátsszák lent a padlón a hintázó időt.

De mégis néhanap felnőttként pénzt keres már,  
megrendelésre fordít, eladja verseit,  
már szerződést bogoz, számolgat és protestál  
s megélni néki is csak a *mellékes* segít.

Sikerre nem kacsint, mert tudja, egyremegy,  
e hölgy kegyeltje az lesz, ki jókor érkezett; –  
kedvence már a mák s a bíborhúsu meggy,  
a bús kamaszt ígéző méz és dió helyett.

És tudja, nyáron is lehullhat egy levél,  
hiába táncol és csal a forró emberész,  
s minden megméretik, ha egyszer majd nem él;  
sportbajnok nem lehet már, sem kóbor tengerész,

de megtanulta, hogy fegyver s szerszám a toll,  
s ugyancsak nyaktörő az, ha méltón peng a lant,  
s hogy eljut így is ő mindenhová, ahol  
mezíten él a szándék és perzsel a kaland.

És míg tollára dől, a gyermekekre gondol,  
és nincs nehéz szívében most semmiféle gőg,  
mert értük dolgozik, akár a néma portól  
csikorgó gyárban élők s műhelyben görnyedők.

1943. november 15.

---

## Babits Mihály: Balázsolás

Szépen könyörgök, segíts rajtam, szent Balázs!  
Gyermekkoromban két fehér

gyertyát tettek keresztbe gyenge nyakamon  
 s úgy néztem a gyertyák közül,  
 mint két ág közt kinéző ijedt őzike.  
 Tél közepén, Balázs-napon  
 szemem pislogva csüggött az öreg papon,  
 aki hozzád imádkozott  
 fölémhajolva, ahogy ott térdeltem az  
 oltár előtt, kegyes szokás  
 szerint, s diákul dünnyögve, amit sem én  
 s ő se jól értett. De azért  
 te meghallgattad és megóvtad gyermeki  
 életem a fojtogató  
 torokgyíktól, s a veszedelmes mondulák  
 lobjaitól, hogy fölnövén  
 félszáz évet megérjek, háladatlanul,  
 nem is gondolva tereád.  
 Óh ne bánd csúf gondatlanságom, védj ma is,  
 segíts, Sebasta püspöke!  
 Lásd, így élünk mi, gyermekmódra, balgatag,  
 hátra se nézünk, elfutunk  
 a zajló úton, eleresztve kezetek,  
 magasabb szellemek – de ti  
 csak mosolyogtok, okos felnőttek gyanánt.  
 Nem sért ha semmibe veszünk  
 s aztán a bajban újra visszaszaladunk  
 hozzátok, mint hozzád ma én  
 reszkető szívvel... Mosolyogj rajtam, Balázs!  
 ki mint a szepegő kamasz,  
 térdeplek itt együgyű oltárod kövén  
 mosolyogj rajtam, csak segíts!  
 Mert orv betegség öldös íme engemet  
 és fojtogatja torkomat,  
 gégém szűkül, levegőm egyre fogy, tudóm  
 zihál, s mint aki hegyre hág,  
 mind nehezebben kúszva, vagy terhet cipel,  
 kifulva, akként élek én  
 örökös lihegésben. S már az orvosok  
 kése fenyeget, rossz nyakam  
 föl vágni, melyet hajdan olyan megadón  
 hajtottam gyertyáid közé,  
 mintha sejtettem volna már... Segíts, Balázs!  
 Hisz a te szent gégedet is  
 kések nyiszálták, mikor a gonosz pogány  
 kivégzett: tudhatod, mi az!  
 Te ismered a penge élet, vér ízét,

a megfeszített perceket,  
a szakadt légcső görcseit, s a fulladás  
csatáját és rémületét.  
Segíts! Te már mindent tudsz, túl vagy mindenem,  
okos felnőtt! Te jól tudod,  
mennyi kínt bír az ember, mennyit nem sokall  
még az Isten jósága sem,  
s mit ér az élet... S talán azt is, hogy nem is  
olyan nagy dolog a halál.

---

## Babits Mihály: Jónás könyve

– részlet –

Negyedik rész

Mert látá az Ur, hogy ott egyik-másik  
szivben még Jónás szava kicsirázik  
mint a jó mag ha termőföldre hullott,  
s pislog mint a tűz mely titkon kigyulladt.  
S gondolta: „Van időm, én várhatok.  
Előttem szolgálaim, a századok,  
fujják szikrámat, míg láng lesz belőle;  
bár Jónás ezt már nem látja, a dőre.  
Jónás majd elmegy, de helyette jó más,”  
így gondolá az Ur; csak ezt nem tudta Jónás,

s azért felette megharaguvék,  
és mondta: „Mikor ide kijövék,  
s azóta napról-napra s egyre többen  
jöttek a városból kérdezni tőlem,  
kicsit gúnyolva, kicsit félve-bánva,  
hány nap van hátra még? S én számról-számra  
közlém pontosan. S most szégyenben hagytál!

Hazudtam én, és hazudott a naptár.  
És hazudott az Isten! Ezt akartad?

Bünbánók jószándékát megzavartad.  
Hiszen tudhattam! Kellett volna tudni!  
Azért vágytam hajón Tarsisba futni...  
Mert te vagy aki fordít rosszat jóra,  
minden gonosznak elváltoztatója.  
De már az én lelkem vedd vissza tőlem,  
mert jobb nekem meghalnom hogysen élnem.”

Tudnivaló pedig itt hogy kimenve,  
a városból Jónás, ül vala szembe,  
a város ellenébe, napkeletnek,  
árnyékban, mert egy nagylevelű tőknek  
indái ott fölfutva egy kiszáradt,  
hőségtől sujtott fára olyan árnyat  
tartottak, ernyőt eltikkadt fejére,  
hog azalól leshetett Ninivére,  
fátylában a nagy fények fonta ködnek.  
S örüle Jónás módfelett a tőknek.

Aztán egy reggel, hajnaltájra, szerzett  
a nagy Uristen egy kicsinyke férget,  
mely a tőknek tövét megrágta volna  
és tette hogy indája lekonyulna,  
levele megpörögve kunkorodna  
s az egész tők elaszva szomorodna.

Oly vékonyá fonnyadt, amely nagyra felnőtt:  
nem tartott többet sem árnyat sem ernyőt.

S akkor az Isten szerze meleget  
s napkeleti szárazító szeleket  
s lőn hogy a nap hévsége megsütötte  
Jónás fejét, és megcsapván, felette  
bágyadttá szédítette, ughogy immár  
úgy érzé, minden körülötte himbál,  
mintha megint a hajón volna; gyomra  
kavargott, és gyötrőn égette szomja  
s ezt nyögte csak: „Lelkem vedd vissza, kérlek,  
mert jobb már hogy meghaljak, semhogy éljek.”

S monda az Ur Jónásnak: „Lásd, valóban  
méltán busulsz s vádolsz-e haragodban  
a széleslombu, kövér tők miatt,  
hogy hús árnya fejedről elapadt?”  
S felelt, kitörvén Jónásból a méreg:

„Méltán haragszom azért, migcsak élek!”

És monda akkor az Isten: „Te szánod  
a tököt amely egy éjszaka támadt  
s egy másik éjszaka elhervadott;  
amelyért kezéd nem munkálkodott;  
amelyet nem ápoltál, nem neveltél,  
lombja alatt csak lustán elhevertél.

És én ne szánjam Ninivét, amely  
évszázak folytán épült vala fel?  
melynek tornyai vetekedve kelnek?  
mely mint egy győztes harci tábor terjed  
a sivatagban, és utcái mint  
képeskönyv amit a történet irt,  
nyilnak elém? Ne szánjam Ninivének  
ormát mely lépcsőt emel a jövőnek?  
A várost amely mint egy fáklya égett  
nagy korszakokon át, és nemzedékek  
éltek fényénél, s nem birt meg vele  
a sivatagnak annyi vad szele?  
Melyben lakott sok százszor ezer ember  
s rakta fészket munkálva türelemmel:  
ő sem tudta, és ki választja széllyel,  
mit rakott jobb-, s mit rakott balkezevel?

Bizd azt reám, majd szétválasztom én.  
A szó tiéd, a fegyver az enyém.  
Te csak prédikálj, Jónás, én cselekszem.  
Ninive nem él örökké. A tök sem,  
s Jónás sem. Eljön az ideje még,  
születni fognak újabb Ninivék  
és jönnek új Jónások, mint e töknek  
magvaiból új indák cseperednek,  
s negyven nap, negyven év, vagy ezer-annyi,  
az én szájamban ugyanazt jelenti.”

Igy szólt az Ur, és Jónás hallgatott.  
A nap az égen lassan ballagott.  
Messze lépcsős tornyai Ninivének  
a hőtől ringatva emelkedének.  
A szörnyü város mint zihálva roppant  
eleven állat, nyúlt el a homokban.

## Radnóti Miklós: Csak csont és bőr és fájdalom

*Babits Mihály halálára*

1

Látjátok, annyi szenvedés után most  
pihen e hűvös, barna test.  
Csak csont és bőr és fájdalom.  
S akár a megtépett, kidőlt fatörzs  
évgyűrűit mutatja,  
bevallja ő is gyötrött éveit.  
Csak csont és bőr e test.

De most a nemzeté is  
csak csont és bőr és fájdalom. Ime,  
Balázs, kihez könyörgött, vedd karodba!  
O, requiem aeternam dona ei... Domine!

2

Szavak jöjjetek köré,  
ti fájdalom tajtékai!  
ti mind, a gyásztól tompa értelem  
homályán bukdosó szavak,  
maradjatok velem:  
gyászold omló *göröngy*,  
sírj rá a sírra most!  
jőjj, könnyü testű *fátyol*  
ó, takard be,  
s akit már régen elhagyott a hang, –  
gyászold meg őt, te konduló *harang*,  
lebegő *lélek* és gömbölyű *gyöngy*,  
s gyászolj megint  
te csilla szó, te *csillag*  
te lassu pillantásu szó, te *hold*,  
s ti többiek! ti mind!

3

Tudtuk már rég, minden hiába, rák  
marcangol és szemedben ott ragyog  
egy messzi és örök dolgokból font világ,  
s hogy oly időtlen vagy te, mint a csillagok.

Tudtuk, hogy meghalsz, tudtuk s mégis oly  
árván maradtunk most a Művel itt.  
Nagysága példa. És magasság.  
És szédület. Szívet dobogtató.

4

Ki nézi most tollat fogó kezünket,  
ha betegen, fáradtan is, de mégis...  
ki lesz az élő Mérték most nekünk?  
Hogy összetörte már a fájdalom,  
nézd, ezt a költeményt is.

Mit szólnál hozzá? – lám az eljövő  
költőnek is, ki félve lép még,  
most már a Mű a mérték.

S nem érti árvaságunk,  
ha bólíntunk: halott már...  
nem ismert téged, ágyadnál nem ült,  
s nem ült az asztalodnál.

Nem tudja majd, mi fáj...  
s nem kérdi és nem kérdik tőle sem, –  
mint egymástól mi, – évek óta már,  
mint jelszót, hogy: „ki járt kint nála?”  
Ki tudja, mondd, hogy van Babits Mihály?”

5

Halott keze nem fogja már a tollat,  
béhunyt szeme nem lát több éjszakát.  
Örök világosság, kibomló égi láng  
röppen felé a földi füstön át.

1941. augusztus-szeptember



## Radnóti Miklós: Ének a halálról

*Kosztolányi Dezső temetésén*

A sír felett szitál az őszi köd,  
korán van még és íme este lett.  
Sötét egünkre lassan színezüst  
koszorút fon a súlyos fáklyafüst

s felrebbenő madár fenn sírdogál!  
A lélek oly ijedt és lebbenő,  
akár a hús, könnyűszárnyu felleg,  
melyre forró csillagok lehelnek.

A test pihen vermében hallgatag,  
rögök nyugalmas sorsát éli lenn,  
szétoszlik, szomjas gyökér felissza  
s zöld lobogással tér újra vissza,

törvény szerint! s oly szörnyű, szörnyű így,  
mi egy világ volt, kétfelé kering!  
vagy bölcs talán? a holttest tudja itt.  
Órizd Uram, a lélek útjait.

1937

---

**Kosztolányi Dezső: Angyal**

Hölgylátogatóm érkezett. Alig lépett szobámba, megmutatta új lakkcipőjét, harisnyáját. Én, hogy mulattassam őt, odadobtam kutyámnak egy darab kockacukrot. Ő közben megkívánta a kockacukrot, maga is kért egyet, s azonnal szájába dugta. Közölte, hogy nagyon szereti a kockacukrot, de legjobban szereti a lekváros kenyeret meg a „piros levest” (paradicsomleves). Ez a hölgylátogatóm két és fél esztendő.

Arca – a setesuta hajacskájával, óriási kék szemével, be nem fejezett tétova vonásaival – olyan, mint a természet sietve odavetett, művészi vázlata. Körvonalai még határozatlanok, de maga a rajz gyönyörű. Mindig így képzeltem az angyalokat. Régóta nem érintkeztem efféle két és fél éves angyalokkal. Minden mozdulata, észrevétele érdekelt. Sokat tanultam tőle.

Először azt, hogy a lelke – arcoskájával ellentétben – már teljesen készen van. Az az ősemberi lélek ez, melyet csak úgy tanulmányozhatnék, ha messze szigetekre utaznék, ahol vad törzsek élnek. Ez a csöpp angyal maga az önzés. Legelső ő, s a holmijai. Utána következik az apja és anyja, s azok holmijai. Ennyi az erkölcs. De van benne bizonyos kezdetleges jóság is.

Dadája, aki elkísérte, megbántotta valamivel. Fölemeltem az asztalon heverő kést, s azt indítványoztam neki – lovagiasan és barátián –, hogy megölöm a dadát. Tiltakozott ellene. A dadát nem szabad megölni. Őt magát se szabad megölni, apát sem, anyát sem, engem sem, még a kutyámat sem. Kérdeztem, hogy akkor kit szabad megölni? Azt felelte, hogy a cigányokat. Kérdeztem, hogy miért szabad a cigányokat megölni? Azt felelte, hogy azért, mert „nem ismeri őket”. Ebben a finom megállapításában már a mai „művelt” emberiség erkölcsét fedeztem föl, amely a gyilkosságot főbenjáró bűnnek tekinti mindaddig, míg egy szűkebb közösség tagjairól van szó, de megbocsáthatónak, sőt erénynek tartja, mihelyt „idegenek” az áldozatok, akik más fajtához, más osztályhoz tartoznak, vagyis olyanok, akiket „nem ismerünk”.

Rövid eszmecsere után enni kezdett. Három almát tettem eléje. Egyiket a jobb kezébe szorította, s úgy majszolta, a másikat baljába fogta, hogy el ne vegyék tőle azalatt, harmadikat ölébe tette, s állandóan feléje sandított. Félt, hogy kifog rajta az étvágy. Szerencsére sikerült bekebelezni mind a hármat. Ekkor könnyűlten szuszogott föl.

Bevezettem a fürdőszobába, hogy megmossam kezét. Ott megpillantott egy kis lila szappant. Kijelentette, hogy azt hazaviszi. Neki adtam. De észrevett egy rózsaszín meg egy fehér szappant is. Ragaszkodott ahhoz a szándékához, hogy ezeket is hazaviszi, mert – amint megjegyezte – „neki sok kell”. Méltányoltam szempontjait. Csakhogy nem nyugodott addig, míg papírt nem szereztetett velem, s be nem csomagoltatta, át nem köttette zsineggel. Amíg ezzel foglalatostkodtam, eltűnődtem, miképp is alapozhatnak rajongó emberboldogítók egy társadalmat olyan elméletre, melyből a tulajdonjogot, a birtoklás nagyon emberi ösztönét teljesen kikapcsolják. A kisemberek első mondata: „Add ide”... Félek, hogy ez a nagymemberek utolsó mondata is. Játékot kerestem számára. Sajnos, nálam már régóta nincs ilyesmi. Több évtizede kizárólag papírral-tollal játszom, érzésekkel és gondolatokkal. A tükörszekrényben megleltem a gombosfiókot. Tartalmát eléje öntöttem a szőnyegre. Férfi- és női gombok voltak ezek, csontgombok, acélgombok, cérnagombok, gyöngyházgombok. Könyökig dúskált bennük. Egyszerre izgalom fogta el. Fölkelt, arra kért, csomagoljam be a gombokat is, a szappanok mellé, sürgősen haza kell mennie.

Most előszedve minden érvelő képességemet és ékesszólásomat, igyekeztem lelkére beszélni, hogy micsoda kegyetlenség egy költőt és annak családját télvízidőn gombok nélkül hagyni, hiszen

gombokra nekünk is szükségünk van, feleségemnek, fiamnak, énnekem, még szegény kutyámnak is. Nagylelkűségére bíztam, hogy döntsön belátása szerint. Csak bámult rám tiszta angyalarcocskájával, rejtélyes, kék szemével. Letelepedett gombjai közé, hosszan kutakodott, aztán fölemelt egy gombot, melynél nem volt se hitványabb, se kisebb, egy rozsdás, csempe nadrággombot, s átnyújtotta nekem.

Dadájának sugárzó arccal újságolta, hogy adott nekem egy gombot. Arról, hogy kapott is százkilencvenkilencet, hallgatott. Ekkor egyszerre megértettem az emberiség történelmét. Ha az imént a vagyonszerzés ősi folyamatát láttam, kicsinyített, de valószerű formájában, most fény derült arra, micsoda az az önzetlen nemesség, mely megkönyörül az ínségeseken.

Hálásan megköszöntem előkelő kegyességét, aztán megindultan arcon csókoltam ezt a kis, jótékony angyalt.

---

## Guillaume Apollinaire: Égöv

Végül is unod e régi világot csupa rom

Ó pásztorlány Eiffel-torony a hidak nyája béget e hajnalon

Görög és római ókorban éltél s ebből elég ma néked

A gépkocsik is ódonak zörögve futnak itt elébed  
Csupán a vallás az maradt csak máig új s el nem avúl soha  
S oly egyszerű akár a repülő terén a gépek csarnoka

Európában csak te nem vagy antik ó kereszténység s hiába  
A legmodernebb európai te vagy X. Pius pápa  
S téged akit az ablakok figyelnek visszatart a szégyen hogy bemenj  
Ma reggel egy templomba csöndesen s ott gyónni térdepelj  
Katalógust prospektust olvasol s plakátokat mind hangosan dalolnak itt  
Ímé a költészet ma reggel és prózának vedd az árusok hírlapjait  
És itt a sok füzet mind bűnügyi kalanddal van teli 25 centime-ért  
Nagy emberek arcképe bong s ezer cím döngicsél  
Egy szép utcát láttam épp ma reggel de nevét már elfeledtem én  
Új volt a fényben fényes és kúrteként harsant felém  
Igazgatók s munkások sora s a sok szép gyors- és gépirólány  
Hétfő reggeltől szombat estig négyszer is naponta erre járt

Háromszor bűg fel reggel itt a vad szirénahang  
Déltájban meg csaholni kezd egy megdühödt harang  
A sok sok hirdetmény a tarka táblák és egy fontos  
Vad cégér a falon papagájmódra jajgat és rikoltoz  
Oly bájos utca ez műhely van benne s gyár is  
A Rue Aumont-Thiéville és az Avenue des Ternes között ringatja rejti Páris

Ímé az ifjú utca és te nem vagy más csak egy fiúcska még  
Anyád öltöztet és ruhád fehér és égi kék  
Nagyon jámbor vagy és legrégebb pajtásod René Dalize is már imákat áhít  
S nem vágytok mást csupán a szentegyház csodáit  
Kilenc óra a gáz tompítva kéken ég a hálótermen át kisurrantok ti ketten  
És a kollégium kis templomában térdepeltek hajnalig meredten  
Míg az imálandó ametiszt mélység forog tündökölve  
Krisztus dicsfénye az s forog lobogva mindörökre  
Liliom ő lelkünkben ápolt hófehér  
És rőthajú fáklya melyet nem fojthat el szél  
Ez a fájdalmas szűz hamvaspiros és sápatag fia  
Ez a csodás imákat bőven termő égi fa  
Ez az öröklét és a becsület kettős bitója itt  
Ez a hatágú csillag égi sápadt  
Ez az Isten ki meghal pénteken s feltámad majd vasárnap  
Ez a Krisztus ki égbe száll ahogy pilóta még soha  
A világ magassági versenyének ő a bajnoka

Örök pupilla Krisztus  
A századok húsz pillantása érte őrzni már  
S madárrá változik e század és akárcsak Jézus égre száll  
Az ördöghad fejét fölkapva most a bugyrokából utána bámul  
S azt mondja hogy Simon mágust majmolja Júdeából  
Ha széllel száll kiáltják szélhámos semmi más s a fényes lebbenő körül tündéri surrogás  
Thianai Apollonius Ikáros Énok Éliás  
Lebegnek ott az első gép körül s mind csupa csillogás  
El-elszakadnak tőle néha hogy szabadon szálljanak kiket röpít az Oltáriszentség  
A papok akik szállnak már örökké hogy a szent ostyát emeljék  
A repülőgép végül is anélkül hogy bevonná szárnyait leszáll  
És akkor megtelik az ég egy fecskeraj jön millió madár  
Suhogva száll a sok bagoly holló és sólyom s íme ringó  
Csapat jön Afrikából marabu íbisz és flamingó  
S a költők és mesélők ünnepelte Roc-madár is erre szárnyal  
Leszáll karmában Ádám nagy fejével az első koponyával  
A láthatár szélén sas kiáltozik rí s Amerikából jön a sok kicsiny kolibri  
Kínából pihik jöttek épp most karcsu mind s törékeny  
Egy szárnyuk van csak s párosan röpülnek fenn az égen  
És itt a jó galamb szeplőtlen lélek hófehér

Akit a lantmadár s nagypettyű pávahad kísér  
A főnix ez a máglya mely saját magát szüli és újra támad  
Tűzforró hamujával most egy percre elborítja itt a tájat  
A szép szirének itt otthagyják már a vad tengersizorost  
És mind a hárman erre szállnak csábosan dalolva most  
S a főnix a sasok s a kínai pihimadárraj  
Pajtáskodnak ott fenn mindannyian a szálló gépmadárral

Most Párisban jársz s magánosan lépdelsz a vad tömegben  
Az autóbuszok csordája görg eléd s bög egyre vészesebben  
És elszorítja torkod a csodás szerelmet féltő félelem  
Mintha többé már soha nem szeretne senkisémmel  
Ha a régmúlt időkben élsz már szerzetes vagy s őriz egy kolostor  
S ti mind pirultok hogyha egy imát rebegtek s féltek a gonosztól  
Kigúnyolod magad s a nevetésed mint Pokol tüze úgy pattog szerte itt  
E nevetés szikrái csillantják fel életed tavát s mélységeit  
Bizony homályos múzeumban függő kép ez  
S hogy közelebbről megnézd néha odalépdelsz

Párisban jársz ma és az asszonyok hada csapzott a vértől ó ne is emlékezz  
Így történt míg a szépség épp lealkonyult és elfedni ezt is épp elég lesz

Dicsfényes lángoló kövekbe fagyva szép Miasszonyunk rám nézett Chartres-ban  
S Szent Szíved vére fenn a Montmartre-on elöntött míg a hajlékodban álltam  
A boldogító szókra vágyom én s beteg vagyok már régen  
E szerelemtől szenvedek s szégyenlem gyöngeségem  
És fogvatart a kép álmatlan élsz miatta s folytonos settengő félelemben  
Kísér e kép de néha mégis messze lebben

Most forró parton ülsz előtted a Földközi-tenger  
Egész évben virágzó citromfák árnyéka rejt el  
Barátaiddal kószálsz alattad leng a bárka  
Egyik Mentonba tér haza egy majd Nizzába s kettő Turbiába  
Irtózva nézzük látszanak a víz poliptól nyüzsgő mélyei  
S halak úszkálnak lágy moszat között a Megváltó jelképei

Kis fogadó kertjében üldögélsz most Prága mellett  
Egy rózsaszál az asztalon úgy érzed rólad minden bú lepergett  
S míg félig készen hever itt előtted amit írsz a próza  
Csak nézed egy kicsiny bogárt hogy altat épp szívéen a rózsza

Döbbsenten látod Szent Vid ó agátjain az arcod pontos mását  
Sosem felejtetd már e nap halálos szomorúságát  
Lázárhoz vagy hasonló itt kit meggyötört a nap  
A nagy zsidónegyed órái mind ellenkező irányban forognak

S hátrálsz te is az életedbe vissza lassan s andalogva  
Fülelsz a mély kocsmák ölen zengő cseh dallamokra  
Ha méggy épp fölfelé a Hradzsín útjain s az alkonyat kilobban

Ímé Marseille-ben vagy körötted zöld görögdinnyék halomban

Ímé Coblenzban vagy az Óriáshoz címzett szállodában

Ímé Rómában ülsz fölötted egy japáni naspolyafa ága

Ímé most Amsterdamban vagy egy lánnyal akit szépnek látsz pedig szegényke csúnya  
Egy leydeni diákkal kell majd összeházasodnia s előre únja  
Latinul bérelnek szobákat ott Cubicula locanda  
Már három napja éltem ott mikor Goudába mentem én emlékszem három napra

Párisban állsz a vizsgálóbíró előtt  
Letartóztatnak s elvezetnek ím mint egy gonosztevőt

Oly sokfelé utaztál fájdalom s öröm kísért falukon városokon át  
Mielőtt észrevetted volna vad korod s a rettentő hazugságok sorát  
Húsz és harminc éves korodban szerelemtől szenvedtél ziláltan  
Úgy éltem mint egy eszelős időmet elpredáltam  
Nem merek jobb kezemre nézni már és minden pillanatban csak zokognék  
Teérted és miattam kit szeretsz és mindazért mi rémít s bennem hánytorog még  
E megriadt kivándorlókat nézed itt szemükből könny perreg  
Istenben bíznak ők s imát motyognak míg az asszonyok mellét szopják az éhes  
kisdedek

Nehéz szaguk betölti a Gare Saint-Lazare nagy várótermeit  
Mint a háromkirályok bíznak csillagukban s mindenük e hit  
Remélik hogy sok pénzt keresnek majd ó kába terv Argentinában  
S vagyonnal térnek majd haza a vágyott óhazába  
Vörös dunnát vonszol magával egy család ahogy ti is vizitek szívetek  
E dunna éppen oly valószínűtlen mint az álmaink  
S a bús kivándorlók közül néhányan végül itt maradnak  
A Rue des Rosiers vagy a Rue des Écouffes szűk odvain szerényen megtapadnak  
És gyakran látom este őket levegőznek kint a házak mellett  
Mint a sakktáblák bábuai csak néha lépnek egyet-egyét  
Sok köztük a zsidó az asszonyok parókát hordanak  
Kis boltok nyirkos mélyén ülnek vérszegényen s hallgatag

Megállsz egy alja bár előtt egy pult előtt mit síkos lé mocsok véd  
A szerencsétlenek között megiszol két sou-ért egy gyatra kávé

Egy vendéglőben nézel este szét

E nők nem rosszak itt de mindegyiknek súlyos gond a lét  
Így hát mind még a legcsúnyább is gyötri kedvesét  
Egy rendőr lánya ő a messzi Jersey-ből

Kezén amit nem láttam még sosem kérges repedt a bőr

Hasán a forradás oly végtelen nagy szájalomra indít

Most egy borzalmasan mosolygó lányhoz hajlok s megalázom szájamat

Egyedül vagy közelg a reggel  
A tejesek kannája kondul már az utcán

Az éjjel búcsút int akár egy szép Metíva  
Ez Ferdine a hamis vagy tán Lea ki néz utánad ríva

És úgy iszod akár az életed e lángoló szesz te  
Akár a pálinkát iszod az életed te

Gyalog akarsz ma hazatérni még Auteuil felé  
Hogy végül is aludni térj óceániai s guineai bálványaid közé  
Egy másik hit s másféle forma Krisztusai ők  
Alacsonyrendű Krisztusok homályos hitre térítőik

Ég veled Ég veled

Véresnyaku nap

*Radnóti Miklós fordítása*

---

## **Guillaume Apollinaire: A megsebzett galamb és a szökőkút**

Látom megkínzott arcotok  
Csodás virágzó szátok  
MAREYE MARIE  
ANETTE LORIE  
MIA s te szöke YETTE  
hol vagytok  
ó jaj ifju lányok  
DE  
itt e  
jajgató  
szökőkút mellett  
ez a galamb is ríva repked

Ó ég felé szökellő emlék ?  
A sok barát aki még nemrég  
Velem volt harcol messzi már  
S a vízből haldokló sugár  
Almos szemük pillant reám  
S hol van most Cremnitz merre jár  
Hol van Braque s Max Jacob a hű  
Mindannyian holtak talán  
S Derain a hajnalszín szemű  
Emléssel telt meg ím a lelkem  
Sír a szökőkút is felettem

Harcolni mentek ők minden hiába s most fönn csatáznak északon  
Az éj lehull Ó vérző tenger  
Leander burjánzik vadon a kertekben körül harcok virága

Látom megkínzott arcotok  
csodás virágzó szátok  
Mareye Marie Anette Lorie  
Mia s te szöke Yette  
Hol vagytok ó jaj ifju lányok  
De itt e jajgató szökőkút mellett  
ez a galamb is ríva repked



Ó, ég felé szökello emlék  
Hol van Raynal Billy Dalize  
A sok barát aki még nemrég  
    Szájamban régi méla íz  
Velem volt harcol messzi már  
    Nevek zsongása andalítsz  
S a vízből haldokló sugár  
    S hol van most Cremnitz merre jár  
Álmos szemük pillant reám  
    Mindannyian holtak talán  
Hol van Braque s Max Jacob a hu  
    Emlékkal telt meg ím a lelkem  
S Derain a hajnalszín szemu  
    Sír a szökökút is felettem  
Harcolni mentek ok minden hiába  
S most fönt csatáznak északon  
    Ó vérzo tenger  
Leander burjánzik vadon  
A kertekben körül harcok virága  
    [Ó vérzo tenger]

---

## Guillaume Apollinaire: Saint-Merry muzsikusa

Végre köszönthetek hát lényeket akiket nem ismerek  
Előttem mennek el s ott távol összegyűlnek  
S míg mindaz ismeretlen amit belőlük látok én  
Reményük éppen oly erős akárcsak az enyém

Nem ezt a világot éneklek én s a többi csillagot sem  
Éneklek mindazt ami még történhetik velem túl e világon és a csillagokon túl  
A bolyongás örömét éneklek s hogy belehalok annak gyönyörét

1913 május hó 21

Holtak révésze és harapós ragyogás  
Sok milliónyi légy keringett épp a fényben  
Mikor egy ember szeme sem volt orra sem füle sem  
Elhagyta a Sebastó-t s a rue Aubry-Le-Boucher-ra tért

Fiatal barna férfi volt s eperszínű az arca  
Ember ó! Ariane  
Fuvolán játszott s a zene irányította lépteit  
A rue Saint-Martin sarkánál megállt  
Játszva a dalt amit énekelek s amit én költöttem egyszer  
A járkáló asszonyok megálltak mellette  
Jöttek felé mindenfelől  
Amikor hirtelen Saint-Merry harangjai elkezdtek zengeni  
A muzsikus abbahagyta játékát s ivott  
A rue Simon-Le-Franc sarkán a kútnál  
Majd Saint-Merry hallgatott  
És újrakezdte dallamát az ismeretlen  
S a rue de la Verrerie felé amerről jött most visszalépkedett  
Az asszonyraj követte hogy befordult  
Kijöttek a kapu alól  
Jöttek a keresztutcákon át bolond szemekkel  
S a dallamos csábító felé röpködött kezük  
Felé ki játszva énekét csak ment közömbösen  
Felé ki rettentően lépkedett

Majd máshol  
Hány órákor indul Párisba egy vonat

E pillanatban  
Szerecsendiót potyogtattak Molukkán a galambok  
S ugyancsak ekkor  
Mit csináltál a szobrással bomai misszió

Máshol  
A nő megy át egy hídon mely Bonnt Beuellel köti össze s Pützchen irányában eltűnik

És épp e pillanatban  
A polgármesterbe szerelmes egy leány

S egy másik negyedben  
Versenyezz hát költő az illatszerárusok címkéivel

Ti sem mutattatok meg végül is sokat az emberből ó nevetők  
Nyomorukból mindeddig egy kevéske zsírt ha nyertetek talán  
De mi akik beléhalunk már abba hogy egymástól távol élünk  
Kinyújtjuk karjainkat és e síneken gördül felénk az áruval rakott hosszú vonat

Mellettem ültél a bérkocsi mélyén és sírdogáltál

És íme most

Hozzám hasonlítasz hozzám hasonlítasz boldogtalanul  
Úgy hasonlítunk egymásra mint a múlt évszázad építészetének  
Tornyokhoz hasonló magas kéményei

Magasabban járunk mi most s nem érintjük a földet se már

S amíg köröttünk a világ forgott és változott

A Verrerie-n az asszonyok vonultak előttük a boldog legény  
S menetük hosszú volt akár egy nap ha nincs kenyér

Kíséret ó kíséret

Mikor Vincennes-be ment az udvar még nyaranta  
Mikor követ jött Párizs akkor volt ilyen  
Mikor Suger soványan loholt a Szajnapartra  
Mikor a zendülés elült Saint-Merryben

Kíséret ó kíséret

Az asszonyraj még egyre nőtt s kiáradt  
Már a szomszédos sikátorokra is  
És akár a pontosan kilőtt golyók suhognak  
A cél felé követték a zenészt  
Ó! Ariane és te Paquette és te Amine  
És te Mia és te Simone és te Mavise  
És te Colette s te legszebb Genevieve  
Büszke tartással és mégis remegve mentek  
A pásztorének dallamára  
Lépegettek gyorsan s könnyedén  
A dalra mely üres fülükbe zengett

Az ismeretlen egy eladó ház előtt megállt egy pillanatra

Öreg és elhagyott lak

Betörve mind az ablak

Tizenhatodik század szülte ház

Az udvarán teherkocsik aludtak

Ímé a hely hová a muzsikus betért

S zenéje már-már messziről s oly vágyakozva szállt

Az asszonyok a puszta házba is követték

Torlódva mint a nyáj tódultak mind utána

Mindannyian mindannyian nem néztek hátra sem

Nem sajnálták mit épen abbahagytak

Sem azt ami mögöttük elmaradt

A napot s az életet s amit magukban hordtak azt sem

S a rue de la Verrerie-n már egy lélek sem maradt

Csupáncsak én magam s Saint-Merryből a pap

Beléptünk mind a ketten ámde benn  
A régi házban nem volt senkisem

Ímé az este  
Az angyélus szólal meg most Saint-Merryben  
Kíséret ó kíséret  
Ilyenkor tért meg a király Vincennes-ből hajdanán  
És jött a sapkakészítők egy csapatja  
És jöttek a banánkereskedők  
És jött a csendőrség az út két oldalán  
Ó éj  
Epedő asszonytekintetek vonuló nyája  
Ó éj  
Fájdalmam s vágyam ó te mindhiába bátor  
Fuvola hangja száll s elfoszlik arra távol

*Radnóti Miklós fordítása*

---

## Radnóti Miklós: Aludj

Mindig gyilkolnak valahol,  
    ehunyt pilláju völgy  
ölen, fürkésző ormokon,  
    akárhon, s vigaszul  
hiába mondod, messzi az!  
    Sanghaj, vagy Guernica  
szivemhez éppen oly közel,  
    mint rettegő kezed,  
vagy arra fenn a Jupiter!  
    Ne nézz az égre most,  
ne nézz a földre sem, aludj!  
    a szikrázó Tejút  
porában a halál szalad  
    s ezüsttel hinti be

az elbukó vad árnyakat.

1937

---

## Karinthy Frigyes: Hogy tesz a gránát, mikor közel csap le?

– jelenet a kávéházban –

(Egy hölgy és két haditudósító)

ELSŐ HADITUDÓSÍTÓ Tetszik tudni nagyságos asszony és lecsapott mellettem, akkor aztán elrepült a fejünk fölött az első gránát... Az, kérem így tesz: huju, huju, huju...

MÁSODIK HADITUDÓSÍTÓ Na, nem éppen hujuhuju hanem élesebben: így: vijjiviji...

ELSŐ HADITUDÓSÍTÓ (*legyint*) Vijjivuji az megint más. Csak olyankor tesz így a gránát, mikor messze van... Kegyed biztosan messziről hallotta, kegyed.

MÁSODIK HADITUDÓSÍTÓ Két centiméternyire csapott be... Én kérem tudom, hogy tesz, mikor két centiméternyire csap be. Mert akkor kérem így tesz: fuifui huju hi!

ELSŐ HADITUDÓSÍTÓ Lehet, hogy kegyed másképpen hallotta, kegyed... Mert én, mikor a cipőm orra előtt becsapott, én, szerény személyemben, bizony csak így hallottam: iju, biuzsü... i...

MÁSODIK HADITUDÓSÍTÓ (*félénnyel*): Bocsánatot kérek, nem mintha kételkednék a szavaiban – de talán inkább maradjunk meg annál ugyebár, hogy így tesz: miu, miu, miu, tekintve, hogy nekem az orrom előtt csapott le, tudom, csak erre való tekintettel.

ELSŐ HADITUDÓSÍTÓ (*kajánul*) Kegyed bizonyos benne kegyed, hogy az gránát volt, ami olyan közel csapott le kegyedhez?

MÁSODIK HADITUDÓSÍTÓ (*nem érti*) Hát mi lett volna?

ELSŐ HADITUDÓSÍTÓ Csak úgy gondolom, hogy jól megnézte-e, mert az ember sohase nézheti meg elég jól... Nem volt az a gránát - izé... olyan fehéres... fehér színű és nyúlékony...

MÁSODIK HADITUDÓSÍTÓ (*gyanakodva*) Gyülékony?

ELSŐ HADITUDÓSÍTÓ Nem; nyúlékony... nyúlékony... Olyan nyúlékony... és hogy nem volt-e neki szőre?

MÁSODIK HADITUDÓSÍTÓ (*sértődötten*) Szőre, egy gránátnak? Hogy érti ezt?

ELSŐ HADITUDÓSÍTÓ A hangja után gondolom... Ön azt állítja, hogy így tesz: miu, miu. Onnan gondolom, hogy az a dolog, ami olyan közel csapott le kegyedhez, és ami kegyed szerint így tesz: miu, miu, hogy az talán, mondjuk, nem egy gránát volt.

MÁSODIK HADITUDÓSÍTÓ (*kibívóan*) Hanem?

ELSŐ HADITUDÓSÍTÓ Hanem, hanem! Istenem, mit lehet tudni, milyen eszközökhöz nyúlnak ezek az oroszok végső zavarukban. Én igazán nem akarok a kegyed jóhiszeműségében kételkedni, de azok képesek rá – hogy... hogy, mondjuk, gránátok helyett olyan tárgyakat dobálnak kegyed felé, amik mikor kegyed szerint közelben csapnak le, így tesznek (mint ahogy kegyed mondja) miu, miau.

MÁSODIK HADITUDÓSÍTÓ Mit jelentsen ez?

ELSŐ HADITUDÓSÍTÓ Hiszen nem vonom kétségbe, hogy az ilyen gránát is igen veszélyes lehet, mikor közel csap le... esetleg megkarmolhatja az ember ábrázatját az ilyen gránát...

MÁSODIK HADITUDÓSÍTÓ (*kibívóan és fenyegetően*) Ön talán macskát gondol...

ELSŐ HADITUDÓSÍTÓ Dehogy, isten ments... Csak valami olyan macskaféle szerkezetet... Na hallja kérem, ha így tesz, hogy: miau.

MÁSODIK HADITUDÓSÍTÓ Én nem azt mondtam, hogy miau. Ön szándékosan félreérti a szavaimat... Én nem így fejeztem ki magam, hogy miau, én így fejeztem ki magam, hogy: iju, miju – ami, ugye, belátja, hogy lényegesen mást jelent.

ELSŐ HADITUDÓSÍTÓ Lehet, hogy lényegesen mást jelent, de gránátot nem jelent. Mert a gránát, ha közel csap le, akkor így tesz: jihu... jihu... sőt szabadjon ezt a kitélt használnom: jihu... vagy inkább sehu... seihu... u.

MÁSODIK HADITUDÓSÍTÓ (*gúnyosan*) Ugyan kérem, legyen őszinte és mondja mindjárt: sejhaj. Sejhaj, sohse halunk meg. Én azt hiszem, ön előtt egy mulató könyvügnök csapott le.

ELSŐ HADITUDÓSÍTÓ (*méregbe jön*) Tudja, kedves, én nem tudom, hogy maga előtt milyen gránátok szoktak lecsapni, de azt a gránátot mégis szeretném látni, amelyik így tesz, hogy ijumijuju, mint ahogy maga mondja, mikor közelben csap le. Macska volt az, édes lelkem! Ijumijufuju? Hogy mondta? Nagyon jó! (*Nevet.*) Miért nem mondja mindjárt: uhujubuhuju!

MÁSODIK HADITUDÓSÍTÓ Én nem azt mondtam magának, hogy ijumijufuju... Én azt mondtam magának, hogy mijuhu... A nagyságos asszony hallotta...

ELSŐ HADITUDÓSÍTÓ (*epésen*) Szóval maga vissza akarja vonni a hujimit... Márpedig ha valaki tisztességes ember és egyszer azt mondta... hogy is mondta?... hogy fijuhuji... akkor maradjon mellette és ne vonja vissza és ne mondja, hogy hijmihujmi... Kérem szépen!... Én azon kezdtem, hogy így tesz: bujину... akarom mondani mijumu... vagyis nem, hanem fijmusejmi... szóval mindjárt azt mondtam, hogy hujsujmejmi... ugye, és nem változtattam meg a nézetemet és nem

mondtam mást... mert ha én azt mondom, hogy hujmejsjmu... vagyis sejhujmejsji... akkor én ehhez ragaszkodom, ettől ön nem fog eltántorítani – ez az utolsó szavam és passz. Fettig, abtreden.

MÁSODIK HADITUDÓSÍTÓ Márpedig így tesz, hogy hujunu...

ELSŐ HADITUDÓSÍTÓ (*bevesen*) Fejuhu... héjumi...

MÁSODIK HADITUDÓSÍTÓ (*fenyegetően*) Mihuju... bujisijmu...

ELSŐ HADITUDÓSÍTÓ (*az asztralra csap*): Jimihu... hujmé... ha tudni akarja!

MÁSODIK HADITUDÓSÍTÓ (*felugrik*) Suhiju... husimij... érti?

HÖLGY (*kétségbeesetten*) De uraim... az istenért... csak nem kapnak össze?

KATONA (*bundájába burkoltan, szakállasán idejön az aszthalhoz*)

HÖLGY Né a Sándor... Két hónapja nem láttam... Na hála istennek, éppen jókor jön, ez a két barátom éppen azon van, hogy egymásnak menjen! Jöjjön és tegyen igazságot, maga a harcterről jön, döntse végre – hogy tesz a gránát, mikor közel csap le?

KATONA (*egy vállrántással letolja bundáját a válláról*) Így tesz! (*A fél karja hiányzik.*)

---

## Radnóti Miklós: Második ecloga

REPÜLŐ

Jó messzi jártunk éjjel, dühömben már nevettem,  
méhrajként zümmögött a sok vadász felettem,  
a védelem erős volt, hogy lődöztek barátom,  
míg végül új rajunk feltűnt a láthatáron.  
Kis híja volt s leszednek s lenn összesöprögetnek,  
de visszajöttem nézd! és holnap újra retteg  
s pincébe bú előlem a gyáva Európa...  
no hagyjuk már, elég! Írtál-e tegnap óta?

KÖLTŐ

Írtam, mit is tehetnék? A költő ír, a macska  
miákol és az eb vonít s a kis halacska

ikrát ürit kacéran. Mindent megírok én,  
akár neked, hogy fönn is tudd hogy' élek én,  
mikor a robbanó és beomló házsorok  
között a vérekes hold fénye támolyog  
és feltüremlenek mind, rémülten a terek,  
a lélekzet megáll, az ég is émelyeg  
s a gépek egyre jönnek, eltűnnek s újra mint  
a hörgő őrület lecsapnak újra mind!  
Írok, mit is tehetnék. S egy vers milyen veszélyes,  
ha tudnád, egy sor is mily kényes és szeszélyes,  
mert bátorság ez is, lásd, a költő ír, a macska  
miákol és az eb vonít s a kis halacska –  
s a többi... És te mit tudsz? Semmit! csak hallgatod  
a gépet s zúg füled, hogy most nem hallhatod;  
ne is tagadd, barátod! és összenőtt veled.  
Miről gondolkodol, míg szállsz fejünk felett?

#### REPÜLŐ

Ne vess ki. Félek ott fönn. S a kedvesemre vágyom  
s lehunyva két szemem, heverni lenn egy ágyon.  
Vagy csak dudolni róla, fogam közt szűrve, halkan,  
a kantinmélyi vad és gőzös zűrzavarban.  
Ha fönn vagyok, lejönnék! s lenn újra szállni vágyom,  
nincs nékem már helyem e nékem gyúrt világon.  
S a gépet is, tudom jól, túlzottan megszerettem,  
igaz, de egy ütemre fájunk fönn mind a ketten...  
De hisz tudod! s megírod! és nem lesz majd titok,  
emberként éltem én is, ki most csak pusztítok,  
ég s föld között hazátlan. De jaj, ki érti meg...  
Irsz rólam?

#### KÖLTŐ

Hogyha élek. S ha lesz még majd kinek.

1941. április 27.



## Radnóti Miklós: Nem tudhatom

Nem tudhatom, hogy másnak e tájék mit jelent,  
nekem szülőhazám itt e lángoktól ölelt  
kis ország, messzeringó gyerekkorom világa.  
Belőle nőttek én, mint fatörzsből gyöngye ága  
s remélem, testem is majd e földbe süpped el.  
Itthon vagyok. S ha néha lábamhoz térdepel  
egy-egy bokor, nevét is, virágát is tudom,  
tudom, hogy merre mennek, kik mennek az uton,  
s tudom, hogy mit jelenthet egy nyári alkonyon  
a házfalokról csorgó, vöröslő fájdalom.  
Ki gépen száll fölébe, annak térkép e táj,  
s nem tudja, hol lakott itt Vörösmarty Mihály;  
annak mit rejt e térkép? gyárat s vad laktanyát,  
de nékem szöcskét, ökröt, tornyot, szelíd tanyát;  
az gyárat lát a látcsőn és szántóföldeket,  
míg én a dolgozót is, ki dolgáért remeg,  
erdőt, füttyös gyümölcsöst, szőlőt és sírokat,  
a sírok közt anyókat, ki halkán sírogat,  
s mi fönről pusztítandó vasút, vagy gyárüzem,  
az bakterház s a bakter előtte áll s üzen,  
piros zászló kezében, körötte sok gyerek,  
s a gyárak udvarában komondor hempereg;  
és ott a park, a régi szerelmek lábnyoma,  
a csókok íze számban hol méz, hol áfonya,  
s az iskolába menvén, a járda peremén,  
hogy ne feleljek aznap, egy kőre léptem én,  
ím itt e kő, de fönről e kő se látható,  
nincs műszer, mellyel mindez jól megmutatható.

Hisz bűnösök vagyunk mi, akár a többi nép,  
s tudjuk miben vétkeztünk, mikor, hol és mikép,  
de élnek dolgozók itt, költők is büntelen,  
és csecsszopók, akikben megnő az értelem,  
világít bennük, őrzik, sötét pincékbe bújva,  
míg jelt nem ír hazánkra újból a béke ujja,  
s fojtott szavunkra majdan friss szóval ők felelnek.

Nagy szárnyadat borítsd ránk virrasztó éji felleg.

1944. január 17.

## Radnóti Miklós: Töredék

Oly korban éltem én e földön,  
mikor az ember úgy elaljasult,  
hogy önként, kéjjel ölt, nemcsak parancsra,  
s míg balhitekben hitt s tajtékszott téveteg,  
befonták életét vad kényszerképzetek.

Oly korban éltem én e földön,  
mikor besúgni érdem volt s a gyilkos,  
az áruló, a rabló volt a hős, –  
s ki néma volt netán s csak lelkesedni rest,  
már azt is gyűlölték, akár a pestisest.

Oly korban éltem én e földön,  
mikor ki szót emelt, az bujhatott,  
s rághatta szégyenében ökleit, –  
az ország megvadult s egy rémes végzetten  
vigyorgott vértől és mocsoktól részegen.

Oly korban éltem én e földön,  
mikor gyermeknek átok volt az anyja,  
s az asszony boldog volt, ha elvetélt,  
az élő irigylé a férges síri holtat,  
míg habzott asztalán a sűrű méregoldat.

.....  
.....

Oly korban éltem én e földön,  
mikor a költő is csak hallgatott,  
és várta, hogy talán megszólal újra –  
mert méltó átkot itt úgysem mondhatna más, –  
a rettentő szavak tudósa, Ésaiás.

.....

1944. május 19.

---

## Radnóti Miklós: Hetedik ecloga

Látod-e, esteledik s a szögesdróttal beszegett, vad  
tölgykerítés, barak oly lebegő, felszívja az este.  
Rabságunk keretét elereszti a lassu tekintet  
és csak az ész, csak az ész, az tudja, a drót feszülését.  
Látod-e drága, a képzelet itt, az is így szabadul csak,  
megtöretett testünket az álom, a szép szabadító  
oldja fel és a fogolytábor hazaindul ilyenkor.

Rongyosan és kopaszon, horkolva repülnek a foglyok,  
Szerbia vak tetejéről bűvó otthoni tájra.  
Bűvó otthoni táj! Ó, megvan-e még az az otthon?  
Bomba sem érte talán? s *van*, mint amikor bevonultunk?  
És aki jobbra nyöszörg, aki balra hever, hazatér-e?  
Mondd, van-e ott haza még, ahol értik e hexametert is?

Ékezetek nélkül, csak sort sor alá tapogatva,  
úgy irom itt a homályban a verset, mint ahogy élek,  
vaksin, hernyóként araszolgtván a papíron;  
zseblámpát, könyvet, mindent elvettek a Lager  
őrei s posta se jön, köd száll le csupán barakunkra.

Rémhírek és férgek közt él itt francia, lengyel,  
hangos olasz, szakadár szerb, méla zsidó a hegyekben,  
szétdarabolt lázas test s mégis egy életet él itt, –  
jóhírt vár, szép asszonyi szót, szabad emberi sorsot,  
s várja a véget, a sűrű homályba bukót, a csodákat.

Fekszem a deszkán, férgek közt fogoly állat, a bolhák  
ostroma meg-megujúl, de a légsereg elnyugodott már.  
Este van, egy nappal rövidebb, lásd, újra a fogság  
és egy nappal az élet is. Alszik a tábor. A tájra  
rásüt a hold s fényében a drótok újra feszülnek,  
s látni az ablakon át, hogy a fegyveres őrszemek árnya

lépdél a falra vetődve az éjszaka hangjai közben.

Alszik a tábor, látod-e drága, suhognak az álmok,  
horkan a felriadó, megfordul a szűk helyen és már  
ujra elalszik s fénylik az arca. Csak én ülök ébren,  
félígszított cigarettát érzek a számban a csókokod  
íze helyett és nem jön az álom, az enyhetadó, mert  
nem tudok én meghalni se, élni se nélküled immár.

Lager Heidenau, Žagubica fölött a hegyekben,  
1944. július

---

## Radnóti Miklós: Gyökér

A gyökérben erő surran,  
esőt iszik, földdel él  
és az álma hófehér.

Föld alól a föld fölé tör,  
kúszik s ravasz a gyökér,  
karja akár a kötél.

Gyökér karján féreg alszik,  
gyökér lábán féreg ül,  
a világ megférgesül.

De a gyökér tovább él lent,  
nem érdekli a világ,  
csak a lombbal teli ág.

Azt csodálja, táplálgatja,  
küld néki jó ízeket,  
édes, égi ízeket

Gyökér vagyok magam is most,  
féregek között élek én,

ott készül e költemény.

Virág voltam, gyökér lettem,  
súlyos, sötét föld felettem,  
sorsom elvégeztetett,  
fűrészsír fejem felett.

Láger Heidenau, Zagubica fölött a hegyekben,  
1944. augusztus 8

---

## Radnóti Miklós: À la recherche...

Régi szelíd esték, ti is emlékké nemesedtek!  
Költőkkel s fiatal feleségekkel koszorúzott  
tündöklő asztal, hova csúszol a múltak iszapján?  
hol van az éj, amikor még vígan szürkebarátot  
ittak a fürge barátok a szépszemü karcsú pohárból?

Verssorok úsztak a lámpák fénye körül, ragyogó zöld  
jelzők ringtak a metrum tajtékos taraján és  
éltek a holtak s otthon voltak a foglyok, az eltűnt  
drága barátok, verseket írtak a rég elesettek,  
szívükön Ukrajna, Hispánia, Flandria földje.

Voltak, akik fogukat csikorítva rohantak a tűzben,  
s harcoltak, csak azért, mert ellene mitse tehettek,  
s míg riadozva aludt körülöttük a század a mocskos  
éj fedezéke alatt, a szobájuk járt az eszükben,  
mely sziget és barlang volt nékik e társadalomban.

Volt, ahová lepecsételt marhakocsikban utaztak,  
dermedten s fegyvertelen álltak az aknamezőkön,  
s volt, ahová önként mentek, fegyverrel a kézben,  
némán, mert tudták, az a harc, az az ő ügyük ott lenni, –  
s most a szabadság angyala őrzi nagy álmuk az éjben.

S volt ahová... mindegy. Hova tűntek a bölcs borozások?  
szálltak a gyors behívók, szaporodtak a verstöredékek,  
és szaporodtak a ráncok a szépmosolyú fiatal nők  
ajka körül s szeme alján; elnehezdedtek a tündér-  
léptű leányok a háború hallgatag évei közben.

Hol van az éj, az a kocma, a hársak alatt az az asztal?  
és akik élnek még, hol vannak a harcra tiportak?  
hangjuk hallja szívem, kezem őrzi kezük szorítását,  
művük idézgetem és torzóik aránya kibomlik,  
s mérem (néma fogoly), – jajjal teli Szerbia ormán.

Hol van az éj? az az éj már vissza se jó soha többé,  
mert ami volt, annak más távlatot ad a halál már. –  
Ülnek az asztalnál, megbújnak a nők mosolyában  
és beleisznak majd poharunkba, kik eltemetetlen,  
távoli erdőkből s idegen legelőkön alusznak.

Láger Heidenau, Zagubica fölött a hegyekben,  
1944. augusztus 17

---

## Húrok

### Nándi Mihály: Radnóti Miklós emlékezete a kortárs magyar zenében

1959-ben Radnóti Miklós ötvenedik születésének ötvenedik évfordulója alkalmából Szöllősy András *Nyugtalan őszil* címmel bariton szólókantátát készített az *Alkonyi elégiára*. Az 1936-ban keletkezett költeményt az utolsó versszakkal idézzük fel, amelyben a költő petőfi érzékenységgel sejteti meg a rá váró korai halált:

„Esti béke, téged köszöntelek,  
az úton nehéz napom pora száll;  
lassú szívemben ilyenkor lágyan  
szenderg a folyton készülő halál.”

1960-ban Csenki Imre kantátát írt a *Nem tudhatom* szövegére, Dávid Gyula pedig kórusművet

alkotott a *Tavaszi szeretők verseiből*.

„Látod!  
boldog csókjaink öröme  
harsog a fák közt és  
árnyékkal áldja  
testünket a táj!”

1964-ben Kardos István a *Razglednicák* első versére, Kósa György az *Ötödik ecloga* szövegére szerzett dalt. Az eltűnt Bálint György emlékét idéző utóbbi költeményből pendül a részlet:

„Eltűnt, – koppan a hír.  
És dobban, dermed a szív bent.  
Két bordám közt már feszülő, rossz fájdalom ébred,  
reszket ilyenkor s emlékemben oly élesen élnek  
régmondott szavaid s úgy érzem testi valódat,  
mint a halottakét –”

1965-ben Kardos István megzenésítette az *Erőltetett menetet*, Kósa György pedig a *Levél a hitveshez*-t. A magyar költészet egyik legmegindítóbb szerelmes verséből egy részlet:

„Mikor láthatlak újra, nem tudom már,  
ki biztos voltál, súlyos, mint a zsoltár,  
s szép mint a fény és oly szép mint az árnyék,  
s kihez vakon, némán is eltalálnék,  
most bujdokolsz a tájban és szememre  
belülről lebbensz, így vetít az elme;  
valóság voltál, álom lettél újra,  
kamaszkorom kútjába visszahullva

féltékenyen vallatlak, hogy szeretsz-e?”

1966-ban Karai József *Táj szeretőkkel* címen lírai kantátát írt Radnóti Miklós verseire.

1967-ben Ránki György az *À la recherche*-ből oratóriumot komponált bariton szólóra, vegyeskarra és kamaraegyüttesre.

1968-ban Lendvai Kamilló kórusművet szerzett az alábbi vers szövegére:

„Éjszaka

Alszik a szív és alszik a szívben az aggodalom,  
alszik a pókháló közelében a légy a falon;  
csönd van a házban, az éber egér se kapargál,  
alszik a kert, a faág, a fatörzsben a harkály,  
kasban a méh, rózsában a rózsabogár,

alszik a pergő búzaszemekben a nyár,  
alszik a holdban a láng, hideg érem az égen;  
fölkel az ősz és lopni lopakszik az éjben.

1942. június 1.”

1969-ben Karai József kórusművet komponált a *Töredékre*.

1970-ben Mihály András zenei formába öntötte az *Ábítat zsoldárait*.

1973-ban Bárdos Lajos megírta a *Himnusz a békéről* énekkari változatát.

1974-ben Szőnyi Erzsébet *Radnóti-kantátát* készített.

1977-ben Soproni József *Három dal Radnóti Miklós verseire* című művével jelentkezett.

1981-ben Láng István kóruszvitet komponált a *Bájolóra*:

„Bájoló

Rebbenő szemmel  
ülök a fényben,  
rózsafa ugrik  
át a sövényen,  
ugrik a fény is,  
gyűlik a felleg,  
surrán a villám  
s már feleselget  
fenn a magasban  
dörgedelem vad  
dörgedelemmel,  
kékje lehervad  
lenn a tavaknak  
s tükre megárad,  
jőjj be a házba,  
vesd le ruhádat,  
már esik is kint,  
vesd le az inged,  
mossa az eső  
össze szivünket.

1942. február 1.”



## Ballai László: Jelena Obrazcova

„Mert ami volt, annak más távlatot ad a halál már” – írja a költő. És ha egy nagy énekes távozik a földi létből, már várja az őt megillető hely a szívünkben. Mert kit ne öntene el az öröm forrósága, ha a rádióban meghallja Kathleene Ferrier, Fritz Wunderlich, Déry Gabriella, Melis György, Renata Tebaldi vagy Luciano Pavarotti hangját, azokét, akik már a szülei vagy az ő életében mércéjévé váltak az éneklés művészetének. És Jelena Obrazcova ilyen művész volt.

Jelena Obrazcova, Leningrád szülötte, aki apró gyermekként végigélte a Blokádot, aki a Szovjetunió alsóbb zenei iskoláiban, majd a leningrádi Konzervatóriumban kapta meg az életét meghatározó zenei inspirációkat, aki a moszkvai Bolsojban a *Borisz Godunov*-ban debütált, aki munkásságáért Állami Glinka-díjban, a Szovjetunió érdemes művésze, majd kiváló művésze kitüntetésben részesült, megkapta a Munka Vörös Zászló érdemrendjét, a Lenin-díjat, a Szocialista Munka Hőse kitüntetést, valamint a Lenin-rendet – aki pályája csúcsán megformálta a tökéletes Carment.

1978-ban Franco Zeffirelli Jelena Obrazcovát kérte fel televíziós produkciója főszerepére, holott válogathatott volna a kiválóbbnál kiválóbb latin divák között. És a kékszemű leningrádi hölgy nem pusztán utánozhatatlan énektechnikájának és színpadi kisugárzásának köszönhető a felkérést. Színészi képességeivel vérbeli cigánylányt alakított, miközben nem engedett a szerep csábításainak. Nem holmi könnyűvérű nőcskeként alakította Carment, hanem érzékletesen ábrázolta a lelkében zajló vívódást és gyötrelmeket, sőt a szerepen keresztül mindvégig a legnagyobb titok, az örök nő körül lebegtette fátylát.

## Ballai László: Téli utazás

2014. december 7-én Ian Bostridge tenorista Thomas Adès zongorakíséretével egy egészen távoli utazásra röpítette el a Zeneakadémia hallgatóságát. Egy olyan utazásra, amelyről aligha álmodhatott bárki is, csupán a zeneszerző, Franz Schubert.

Wilhelm Müller *Téli utazás* című versciklusának megzenésítéséről nem mondható el, hogy kongeniális szerzemény volna. A költemények ugyanis oly eszközszegények, hogy még közepesnek is alig nevezhetők. Az olvasó már az első versben értesül mindarról, amiről a huszonnegy darabból álló mű szól: tudniillik a költő reménytelenül szerelmes. Ráadásul a felütés már olyan magas érzelmi töltésű, amelyet nem lehet tovább fokozni, így az alaptéma különböző helyszíneken való ismételtetése a dinamikát is oly mértékben lefékezi, hogy maga az utazás metafora is kiaknázatlan marad.

Franz Schubert azonban zseniális magasságba emelte a mülleri fércművet. A zenei kifejezés eszközeivel a művészi lélek legtágabb érzéskálájára hangolta át a folytonos vízésésrobajjal harsogó poémákat. Müllert a kamaraest látogatói számára valósággal Heinévé változtatta át, hiszen ha a zenén keresztül hallatszik a vers – de pláne egy verses regény –, a szöveg másodrendűvé válik – ezért nem figyelhetünk fel például Richard Wagner saját szerzeményű operaszövegeinek gyengeségére sem.

Mármost Ian Bostridge, aki húsz éve dolgozik a dalciklus tökéletes megvalósításán, felfigyelt annak operaszerűségére is. Ezzel alaposan meglepte a dalciklusok látogatásán megedződött közönségét, akik ahhoz szoktak hozzá, hogy szép egymásutánban hallanak huszonnégy dalt. Nyilván nem kevesen ismerték már a *Téli utazást* Dietrich Fischer Dieskau, Polgár László vagy éppen Christa Ludwig előadásában, és fel is készültek arra, hogy a mostani élményt összehasonlítsák a korábbiakkal. Ám Ian Bostridge – ez az utólérhetetlenül virtuóz és szuggesztív tenorista – nem engedett teret az összehasonlítgatásoknak. Ő egyszerűen úgy énekelte el a dalciklust, mint senki előtte, titáni feszültségekkel teli világába beszipantva a hallgatóságát, amelyet egy másodpercre sem engedett elkalandozni a maga utazásától.

És Franz Schubert alighanem ujjongott volna ennek az előadásnak hallatán. Franz Schubert, aki talán azért emelte elérhetetlen magasságokba Müller verseit, mert maga is örökké reménytelenül vágyakozott a nőkre, vagy talán azért, mert már érezte a halál leheletét, és még idejekorán megakarta írni önnön regényét vagy operáját – egy dalciklusban elrejtve.

---

## Kapcsolat

### Impresszum

Felelős kiadó: Ballai László, 1022 Budapest, Filler u. 78-82.

Felelős szerkesztő: Ballai László

Technológia és design: Vasáros András

ISSN 2063-4285

### Elérhetőség

Szerkesztőség: [szerkesztoseg@marczius15.hu](mailto:szerkesztoseg@marczius15.hu)

Webmester: [webmaster@marczius15.hu](mailto:webmaster@marczius15.hu)

[www.marcziustizenotodike.hu](http://www.marcziustizenotodike.hu) - © 2010-2015 Marczius Tizenötödike. Minden jog fenntartva!